

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ТОШКЕНТ МОЛИЯ ИНСТИТУТИ
МОЛИЯВИЙ МЕНЕЖМЕНТ ФАКУЛЬТЕТИ**

ХАЙИТБОЕВ АКРОМ АБРОР ЎҒЛИ

**АВТОМОБИЛ ТРАНСПОРТИ СОҶАСИНИ БОШҚАРИШГА
ТИЗИМЛИ ЁНДАШУВ**

5230200-“Менежмент” бакалавриат таълим йўналиши

“ҲИМОЯГА РУХСАТ ЭТИЛДИ”

“Молиявий менежмент” факультети

декани

_____ и.ф.н., доц. О.Астанакулов

“ ____ ” _____ 2018 й.

“ҲИМОЯГА РУХСАТ ЭТИЛДИ”

“Менежмент ва маркетинг” кафедраси

мудир

_____ и.ф.д., проф. Э.Набиев

“ ____ ” _____ 2018 й.

Битирувчи: 5230200 -“Менежмент”-

таълим йўналиши 4 -курс талабаси

Хайитбоев. А

Илмий раҳбар:

и.ф.д.,проф. Э.Набиев

ТОШКЕНТ – 2018

МУНДАРИЖА

КИРИШ.....	3
1-БОБ. АВТОМОБИЛ ТРАНСПОРТ СОҲАСИНИ БОШҚАРИШНИНГ ТАШКИЛИЙ-ИҚТИСОДИЙ АСОСЛАРИ	
1.1. Миллий иқтисодиётда автомобил транспорт соҳасини бошқаришнинг назарий асослари.....	6
1.2. Автомобиль транспорти соҳасини бошқаришни ташкил этиш хусусиятлари.....	10
1.3. Автомобил транспорти соҳасини бошқаришни шарт шароитлари.....	19
Биринчи боб бўйича хулосалар.....	26
2-БОБ. ЎЗБЕКИСТОН АВТОБИЛЬ ТРАНСПОРТ АГЕНТЛИГИ ФАОЛИЯТИНИНГ МОЛИЯВИЙ ИҚТИСОДИЙ ТАҲЛИЛИ	
2.1. Ўзбекистон автомобиль транспорт агентлигининг ташкилий тузилиши ва таркиби таҳлили.....	27
2.2. Ўзбекистон автомобиль транспорт агентлигининг иқтисодий кўрсаткичлари таҳлили.....	36
Иккинчи боб бўйича хулосалар.....	49
3-БОБ. ЎЗБЕКИСТОН АВТОМОБИЛ ТРАНСПОРТ СОҲАСИНИ БОШҚАРИШНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ЙЎЛЛАРИ	
3.1. Автомобил транспорт соҳасини ҳудудлар бўйича бошқаришни такомиллаштириш.....	51
3.2. Миллий автомобил соҳасини бошқаришни халқаро тармоққа интеграциялашув йўналишларини кенгайтириш.....	58
Учинчи боб бўйича хулосалар.....	68
ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР.....	69
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.....	72

КИРИШ

Мамлакат иктисодий тараққиётининг муҳим шартларидан бири товар ва хизматларнинг жаҳон бозорига изчиллик билан кириб боришидан иборатдир. Ривожланган мамлакатлар тажрибаси шуни кўрсатадики, транспорт алоқалари жаҳон бозорига кириб боришни жадаллаштиришнинг муҳим омилидир. Ўзбекистон минтақасида ишлаб чиқариш миқёсининг жаҳон хўжалик юритиш тизимига интеграциялашуви жараёни бевосита транспорт алоқалари билан чамбарчас боғлиқдир.

Ҳаётнинг ўзи ва халқнинг талаблари бизнинг олдимизга амалий ечимини топиш лозим бўлган янги ва янада мураккаб вазифаларни қўймоқда. Бу ўринда асосий муаммо, менинг назаримда, қуйидагилардан иборат: Биринчидан, айрим идоралар ва уларнинг раҳбарлари реал ҳаётдан ва халқ эҳтиёжларидан маълум даражада узилиб қолмоқда. Иккинчидан, тармоқ ва ҳудудларни ривожлантириш концепциялари ва дастурларини ишлаб чиқишда юзаки ёндашувга йўл қўйилмоқда¹.

Мавзунинг долзарблиги. Мамлакатимизда ўтказилаётган бозор иктисодиёти ислохотларининг муваффақияти, кўп жиҳатдан, муомала соҳасининг самарали фаолияти, ишлаб чиқариш воситалари билан улгуржи савдонинг кенг ривожланиши, умуман олганда иктисодиётдаги барча операциялар транспорт тармоқлари ва коммуникациянинг сифати билан кўпроқ боғлиқ бўлади. Транспорт тармоқларини такомиллаштириш иктисодиётдаги мавжуд глобал муаммони ечиш билан тенглаштирилади. Ушбу фикрлардан келиб чиққан ҳолда, мавзусининг долзарблигини таъкидлаб, уни БМИ мавзуси

¹ Шавкат Мирзиёев. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик - ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қоидаси бўлиши керак. Мамлакатимизни 2016 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг асосий якунлари ва 2017 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг кенгайтирилган мажлисидаги маъруза. 2017 йил 14 январь. Тошкент - «Ўзбекистон» 2017 й.

сифатида танлаб олиншига асос бўлди.

Тадқиқот мақсади ва вазифалари. Тадқиқотнинг асосий мақсади - бу автомобил транспорти соҳасини ривожлантиришнинг устувор йўналишларини таклиф этиш ва тавсия бериш. Ушбу мақсадни амалга ошириш учун тадқиқот олдида қуйидаги вазифалар қўйилган:

- Автомобил транспорт соҳасини назарий асослари билан танишиш;
- Миллий иқтисодиётда автомобил транспорт тармоклари ва коммуникация тизимининг аҳамиятини ўрганиш;
- Автомобил транспорт соҳасини ривожланишини тахлил қилиш;
- Автомобил транспорт соҳаларининг ҳудудлар бўйича ривожланишини такомиллаштириш;
- Миллий автомобил транспорт соҳасини халқаро тармоққа интеграциялашув йўналишларини тахлил қилиш.

Тадқиқот методологик асосига Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев, мамлакатимиз биринчи президенти И.А. Каримовнинг асарлари, давлатимиз қонунлари ва бошқа норматив ҳужжатлар, хорижий ва мамлакатимиз олимларининг илмий ишлари, расмий статистик нашрлар, журналлардан олинган маълумотлар, конференция материаллари, интернет тармоғидан олинган маълумотлар қиради.

Тадқиқотнинг назарий ва амалий аҳамияти.

Ушбу БМИнинг илмий назарий ва амалий аҳамияти шундан иборатки, автомобил транспорт соҳасининг бошқаришни ривожлантиришдаги муаммолар ечимлари кўрсатилган.

БМИ ишининг тузилиши. БМИ иши кириш, урта боб, хулоса ва фойдаланилган адабиётлар рўйхатидан иборат.

Кириш қисмида мавзунинг долзарблиги тушунтирилган, тадқиқот мақсади ва вазифалари аниқланган, тадқиқот предмети кўрсатилган.

Ишнинг биринчи боби “Автомобил транспорт соҳасини бошқаришни ташкилий-иқтисодий асослари” миллий иқтисодиётда транспорт тармоклари

тизимининг аҳамияти, автотранспорт тармоқларини ва коммуникацияларининг ривожланиш шарт шароитларини ўрганишга бағишланган.

Иккинчи бобда “Ўзбекистон автомобиль транспорт агентлиги фаолиятининг молиявий иқтисодий таҳлили ” Республика транспорт тармоқлари ва коммуникацияларини ривожлантириш йўналишлари, Ўзбекистон транспорт тармоқлари ва коммуникацияларидан фойдаланиш кўрсаткичлари ва самарадорлик даражаси таҳлил килинган.

Учинчи бобда “ ўзбекистон автомобил транспорт соҳасини бошқариш бошқаришни такомиллаштириш йўллари ” автотранспорт тармоқлари ва коммуникацияларнинг ҳудудлар бўйича ривожланишини такомиллаштириш, Миллий автотранспорт ва коммуникациялар тизимини халқаро тармоққа интеграциялашув йўналишлари бўйича фикр ва мулоҳазалар келтирилган.

Хулоса қисмида тадқиқотнинг якуний натижалари ва автотранспорт тармоқлари ва коммуникацияларни ривожлантириш бўйича умумий тавсиялар кўрсатилган.

1-БОБ. АВТОМОБИЛ ТРАНСПОРТ СОҲАСИНИ БОШҚАРИШНИНГ ТАШКИЛИЙ-ИҚТИСОДИЙ АСОСЛАРИ

1.1 Миллий иқтисодиётда автомобил транспорт соҳасини бошқаришнинг назарий асослари

Транспорт - иқтисодиёт моддий базасининг асосий бўғинларидан бири ҳисобланиб, иқтисодиётнинг нормал фаолиятини таъминлайди, ижтимоий ишлаб чиқариш кучларини хом-ашё ресурслари ва ҳудудий истеъмолга мос равишда жойлашувига имкон яратади.

Транспортнинг жамиятнинг ижтимоий муаммоларини, сиёсий муаммоларини, ташки иқтисодий фаолиятини таъминлашдаги роли бекиёсдир. Чунки Ўзбекистон Республикасининг мустақиллигига эришиши муносабати билан кўшни давлатлар ва бошқа минтақа ва қитъалар билан алоқалари ҳар томонлама ривожланиб бормокда. Бу алоқаларни кескин суръатларда ривожланиши транспорт турларининг ривожини, транспорт йўлакларининг кенгайиши билан боғлиқдир. Албатта бу алоқаларнинг ривожланиши халқаро транспорт ташкилотлари билан ҳамкорликни кучайтиришга, Ўзбекистондаги транспорт корхоналари, бирлашмалари ва умуман транспорт тизимининг дунё транспорт ташкилотлари ҳамжамиятига киришига олиб келади.

Ўзбекистонда умум фойдаланадиган юк ва йўловчилар ташувчи транспортнинг барча турлари - темир йўл, автомобил, авиация – ҳаво йўллари, шаҳар электр транспорти (трамвай, метрополитен), дарё, кувур транспорти ривож топган. 2015 йили мамлакат ялпи ички маҳсулотининг 6,5% транспорт тармоқларига (алоқа билан бирга) 2016 йилда ушбу кўрсаткич 11.7 %, 2017 йилда эса 11.9 % (1-жадвал)га тўғри келди.

Транспорт тармоқларида банд бўлган ишчи ва хизматчиларнинг ўртача йиллик сони 2017 йилда 312,3 минг кишини, ташкил этади.²

² Экономика Узбекистана. информационно-аналитический бюллетень за 2016 год. Т. 2017.

ЯИМ нинг тармоқлар бўйича структураси (%да)

Курсаткичлар	2005	2015	2016	2017
ЯИМ	100	100	100	100
Ишлаб чиқариш	21.2	23.9	24.0	24.0
Кишлоқ хўжалиги	26.3	18.0	17.6	17.5
Курилиш	4.8	6.5	6.1	5.9
Транспорт алока	10.5	11.5	11.7	11.9
Савдо	8.8	9.2	8.8	9.6
Бошқа тармоқлар	11.7	21.7	24.0	24.4
Солиқлар	10.6	9.2	7.8	7.7

Республика мустақилликка эришгандан сўнг транспортнинг халқ хўжалигига ва аҳолига хизмат кўрсатишини тубдан яхшилаш ва транспортнинг бошқариш тизимини такомиллаштириш мақсадида “Ўзбекистан хаво йўллари” миллий авиакомпанияси (1991 йил 28 январ), “Ўзбекистан автомобил транспорти” давлат акционерлик корпорацияси (1994 йил 7 ноябр) ва бошқа идоралар ташкил этилди. Мамлакат транспорт корхоналари давлат иштирокидаги акционерлик компаниялари, корпорациялари, очик турдаги акционерлик, маъсулияти чекланган жамиятларга, жамоа корхоналарига айлантирилди. Республика автотранспорт воситаларининг бир қисми (автобус, юк ва енгил машиналар) жамоа хўжаликлари, фуқароларнинг мулки ҳисобланади.

Автомобил транспорти Республика халқ хўжалигининг барча тармоқлари ва мамлакат аҳолисининг эҳтиёжларини қондириш даражасида ривожланган

автомобил транспортига эга. Мамлакатимиз ривожланган йўл хўжалиги ва замонавий талабларга жавоб берадиган халқаро, Республика, маҳаллий аҳамиятга эга бўлган автомобил йўлларига эга. Йўл хўжалик тармоқларида 34,5 минг ишчи-ходим банд (2017).

Автомобил йўлларининг жами узунлиги 183 685 минг км дан ортик. Шундан 74 минг км қаттиқ қопламали йўллардир. Фарғона водийси ва Тошкент вилоятида қаттиқ қопламали автомобил йўллари анча кўп.

Келажакда автомобил транспортининг равнақи “Буюк ипак йўли”нинг тикланиши, ишга тушиши билан боғлиқ. Ўзбекистон бу йўл қурилишида фаол иштирок этмоқда (Андижон-Ўш-Эргаштом-Қашқар). Ўтган даврда қарийб 500 километрлик тўрт полосали замонавий автомобил йўлларини қуриш ва реконструкция қилиш ишлари якунланди. Шундан 163 километри цемент-бетон ва 335 километри эса асфалт-бетон билан қопланган йўллардир.

Узунлиги 116 километр бўлган Гулистон-Охангарон автомобил йўли, Қўқон шаҳрини айланиб ўтадиган автойўл фойдаланишга топширилди, Самарқандни Тошкент, Қарши ва Олот шаҳарлари билан боғлайдиган йўллар реконструкция қилинди.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1998-йил 11-июлдаги “Ўзбекистон автомобил ва дарё транспорти агентлигини ташкил этиш тўғрисида”ги 296-сон қарори билан ташкил этилган Ўзбекистон автомобил ва дарё транспорти агентлиги автомобил ва дарё транспорти соҳасини тартибга солувчи ва назорат қилувчи давлат бошқарув органидир.

Агентликнинг вазифалари ва ваколатлари юқорида қайд этилган қарор, шунингдек, Ўзбекистон Республикасининг “Автомобил транспорти тўғрисида”ги Қонуни, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2001-йил 4-июндаги “Автомобил транспорти соҳасида монополиядан чиқариш ва бошқарувни такомиллаштириш тўғрисида”ги 2871-сон Фармони, Вазирлар Маҳкамасининг 2001-йил 5-июндаги “Автомобил транспорти соҳасида бошқарувнинг ташкилий тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари

тўғрисида”ги 245-сон қарори, Вазирлар Маҳкамасининг 2004-йил 10-мартдаги “Ўзбекистон автомобил ва дарё транспорти агентлиги фаолиятини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 118-сон қарори ҳамда бошқа қатор ҳукумат қарорлари билан белгилаб берилган.

Автомобил транспортини бошқариш тизимини янада такомиллаштириш, автомобил транспортида ташишлар хавфсизлигини таъминлаш ҳамда автотранспорт хизматлари бозорини шакллантириш ва ривожлантириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018-йил 6-мартдаги ПҚ-3589-сонли “Автомобил транспортини бошқариш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори қабул қилинди.

Ўзбекистон автомобил транспорти агентлигининг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат:

- автомобил транспорти объектлари ва йўловчилар хавфсизлигини таъминловчи истиқболли ахборот-коммуникацион технологияларини ва инновацион ёндашувларни кенг қўллаган ҳолда янги бошқарув тизимларини жорий этиб, автомобил транспорти соҳасида ягона техника сиёсатини юритиш;
- автомобил ташувларида норматив-ҳуқуқий ва методик базани такомиллаштириш, автомобил транспорти ташишлар хавфсизлигини таъминлаш бўйича муаммолар юзасидан халқаро нормалар, илмий-текширув, лойиҳа-конструкторлик, технологик ишларни инобатга олган ҳолда техник тартибга солиш соҳасида норматив ҳужжатларнинг ягона маълумотлар базасини ишлаб чиқиш ва шакллантириш;
- иқтисодиёт тармоқлари ва аҳолининг ташишларга бўлган эҳтиёжларини ҳамда автомобил транспорти хавфсизлигини таъминлаш чораларини инобатга олган ҳолда, қишлоқ аҳоли пунктларини, шаҳарлар, вилоят ва туман марказларини боғловчи янги йўналишларни очиш, автомобил транспортини ривожлантириш бўйича комплекс дастурларни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш;

- йўловчиларга кенг кўламли хизматлар кўрсатиш учун шароит яратиш, шу жумладан, замонавий ахборот-коммуникация технологияларини кенг қўллаб, автовокзаллар ва автостанциялар фаолиятини марказлашган ҳолда бошқариш ва мувофиқлаштириш тизимини жорий этиш;
- автовокзаллар ва автостанциялар ҳамда маҳаллий давлат ҳокимияти органлари қарамоғида бўлган умумий фойдаланишдаги йўловчи ташиш йўналишларидаги тўхташ бекатларини лойиҳалаш, қуриш, реконструкция қилиш ва таъмирлашни ташкил этиш;
- ташиш жараёнлари, қатнов жадвалларига риоя этилиши, йўлларда ҳаракатланиш тезлиги мониторинги, ҳаракат йўналиши схемасига риоя этилиши ҳамда аҳолига реал вақт тарзидаги маълумотлар хизматининг кенг кўламли рўйхати тақдим этилиши юзасидан марказлашган диспетчерлик бошқаруви ва назорати тизимини жорий этиш;
- ташув йўналишларини тендер асосида жойлаштириш, йўловчи ташишлари сифати ва хавфсизлигини ошириш, тендерлар ташкилотчи ларишини мувофиқлаштириш механизмларини жорий этиш йўли билан автомобил транспорти хизматлари бозорида бозор муносабатлари ва рақобат муҳитини ривожлантириш учун қулай шарт-шароитлар яратиш;
- хорижий давлатлар ва халқаро ташкилотлар билан фаол мулоқот қилиш орқали автомобил транспорти соҳасида халқаро ҳамкорликни ривожлантириш, хорижий давлатларнинг ваколатли органлари билан келишган ҳолда, янги мунтазам халқаро автобус йўналишларини очиш ҳамда халқаро автомобил ташувлари соҳасидаги халқаро шартномалар бўйича мажбуриятларнинг бажарилишини таъминлаш, бу соҳадаги амалдаги шартномаларни қайта кўриб чиқиш ва янгиларини тузиш.

1.2. Автомобил транспорти соҳасини бошқаришни ташкил этиш хусусиятлари

Ўзбекистон бозор иқтисодиёти шароитида ишлаб чиқаришни самарали ташкил этиш ва ишлаб чиқарилган маҳсулотни миқозлар ўртасида тақсимлаш долзарб муаммодир. Ўзбекистонда бу ёрдамчи инфраструктура икки сектордан иборат: транспорт ва коммуникация.

Ўзбекистон мамлакат географиясига яхши мослашган, нисбатан ривожланган транспорт тизимиغا эга. Бирок, транспорт сектори олдида жиддий муаммолар турибди. Аввало, у, асосий фондларни алмаштириш ва қайта қуришни талаб этади. Ундан ташқари транспорт хизматиға талаб уларға техник хизмат кўрсатиш кескин ўзгарди. Иқтисодиётнинг бошқа тармоқларида бўлгани каби транспортда ҳам нархлар тизими ҳаққоний эмаслиги, меҳнат манфаатдорлигининг талаб даражасига тўғри келмаслиги, транспорт тармоқларини ташкил этишдаги камчиликлар транспорт иши самарадорлигини кескин пасайтириб юборади. Мазкур сектор олдида ана шундай муаммоларни ҳал қилиш вазифаси турибди.

Транспорт соҳаси бўйича жавобгарлик кўпгина ташкилотлар зиммасига тушади. Давлат корпорацияси даражасида тармок учун 5 та давлат органи жавоб беради: Автомобил ва дарё транспортлиги агентлиги; "Ўзбекистан темир йўллари" Давлат хиссадорлик темир йўл компанияси;

"Ўзбекистон хаво йўллари" миллий авиакомпанияси; Тошкент йўловчилар транспорти корхоналари ассоциацияси. Бу органлар ишини Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси қошидаги қурилиш, алоқа ва транспорт бўлими бошқаради. Ҳозирги ривожланиш даражасида Ўзбекистон автомобил, темир йўл ва хаво транспорти учун етарли материал базасига эгадир.

Асосий автомобил йўллари узунлиги Ўзбекистонда 183685 км атрофида, маҳаллий йўллар (шаҳар, қишлоқ ва корхоналарга хизмат кўрсатувчи) - 90 минг км дан ортиқроқни ташкил этади. Автомобил йўллари тармоғи мамлакатимизнинг деярли барча ҳудудига етиб борган. Автомобил йўлларининг ўртача зичлиги 0,3 км² ни ташкил этади, бу Шарқий Европа кўрсаткичининг ярмини ташкил этади ва 1000 аҳолига 6 км, бу Шарқий Европа кўрсаткичи билан бир хил.

Темир йўл тизими мамлакатнинг асосий транспортларидан биридир. Унинг умумий узунлиги 4258,4 км (шундан 727,4 км электрлаштирилган). Тармок парк 746 магистрал локомотивини ташкил этади. Туркменистоннинг Ўрта Осиё темир йўл тизимидан чиқиб кетиши билан Шарқни Ғарб билан боғловчи ва Ўзбекистонни Қора денгиз билан боғловчи асосий темир йўл линияси Қозоғистон ва Россиядан ўтади, бу линия бўлимларини туркман ва ўзбек темир йўл агентлиги назорат қилади.

Хаво транспорти тизими 13 та асосий фуқаролик аэропортига эга, шулардан 7 тасида "Боинг 747" самолётлари хизмат қилади.

Транспорт структурасининг етарли даражасига қарамай, асосий фондларининг кўпи эскирганлиги, нисбатан самарасизлиги бугунги кунга келиб асосий муаммо бўлиб турибди. Шундай қилиб, минг км темир йўлни таъмирлаш керак; 40 та локомотив ва 13 та юк автомобил парк ўз хизмат муддатини ўтаб бўлган. 50-60 йиллардан бери технологик схема янгиланмайди.

Ўзбекистон иқтисоди ҳам бошқа давлатлардаги каби, транспортнинг ривожланиш даражасига боғлиқ. Темир йўл транспортида ташиш ҳажмининг

асосий кисми ташилади. 2016 йил темир йўлда 62 млн. тонна юк ташилди, юк обороти эса 22845,6 млн.ни ташкил этди.

Яқин йиллар ичида транспорт хизматига талаб ўзгаради. Транспорт хизматига нархлар пасайиши кутилмоқда. Тузилманинг ислохоти натижасида транспорт ташкилотлари тезкорлиги ва мослашувчанлиги оширилади. Натижада регионлараро автомобилларда ташиш ва контейнерлардан фойдаланиш улуши ошади. Аксинча темир йўлда ташиш камайиши, хаво транспортида ташиш ўзгармаслиги кутилмоқда.

Республикада дарё транспорти кам ривожланган, фақатгина Сурхондарё, Қорақалпоқистон, Хоразм ва Сирдарё худудларида мавжуд. Денгиз транспорти эса йўқ. Ўзбекистон транспорт тизимида асосий муоммо мамлакатда денгизга чиқишнинг иложи йўқлигидир. Потенциал экспорт-импорт бозорлар масофаси катта (масалан, Қора денгизгача 3 минг км, Москвагача 3,5 минг км, Хитойнинг асосий портларигача 5 минг км). Шунинг учун транспорт харажатлари сотиладиган маҳсулот қийматини анчагина кўтариб юборади. Транспорт магистрали бир неча давлат худудидан ўтишини эътиборга олсак, Ўзбекистон иқтисоди сиёсий барқарорлик ва ўша давлатларда транспортнинг муттасил ишлаб туришига боғлиқ. Ундан ташқари маълум магистраллар доимо мавжуд транспорт қуввати билан банд масалан, Қозоқистон ва Хитой чегарасида денгизга чиқиш омили Ўзбекистон учун муҳим аҳамиятга эга, чунки собиқ Иттифок тизими даврида ишлаб чиқариш хажмига насбатан ташқи савдо юқори даражада бўлиб асосий масала сифатида давлатда бир қанча рақобатлаша оладиган транспорт воситаларининг тани оларди (темир йўл, автомобил ва аралаш). Миллий авиалиния авиасаёхат буйича Хитой, Буюк Британия, Миср, Германия, Хиндистон, Исроил, Покистон ва Туркия билан давлатлараро битимга измо чекишди. Бугунги кунга келиб мавжуд темир йўл тизими (бир қанча ҳолларда автомобил йўллари) МДХ, давлатлари ва Хитойда халқаро ташишни қоникарли даражада ва нархларда амалга оширяптилар. Бу ҳолат (кўриниши) узоқ давом этмаслиги мумкин. Шу

сабабли йирик капитал маблағларни сарфлаш биров вақтлидир. Бирок яқин келажак тўғрисида ўйлашимиз керак. Аввало, ҳар хил вариантлар учун фойда ва харажатларни солиштириб, иктисодий тадқиқот ўтказиш зарур, масалан, Карачига (Покистон) автомобил йўли қурилишини, Эронга темир йўли қурилишини ва х.к. Бу тадқиқотлар мулоқотлар учун объектив базани ва узок келажакка ҳаракатни барпо қилади.

Иктисодиётда мижозлар талабини қондириш учун турли хилдаги транспорт хизмати кўрсатиш зарур. Ҳар бир хизмат турига нархлар турлича бўлиши керак. Ундан ташқари иктисодий ўзгаришларни бошидан кечираётган мамлакатлар учун ҳам, Ўзбекистондаги каби, ўзгартиришлар тез ва ўз вақтида киритилиши керак. Харажатларни, ўзгартириш киритилса асосий фондлардан фойдаланиш даражаси пасаяди, капитал маблағлар ва транспорт турлари ўртасида ресурсларнинг тақсимланиши ўзгариши кутилади. Раҳбарият нархлар ошишини тартибга солувчи самарали механизмни ишлаб чиқиши ва у ҳақиқий таннархга асосланиши керак.

Йўл инфраструктураси ривожланган мамлакатларда, йўлдан фойдаланувчилар (юк автокорхоналари, автобус корхоналари ва шахсий автомобил эгалари) кўрилган зарарга жавобгардирлар. (Йўл ҳолатининг ёмонлашуви, йўл-транспорт ҳаракатининг қийинлашуви ва атроф муҳитнинг зарарланиши). Қатор давлатларда бундай тўлов тартиби мавжуд бўлиб, транспорт воситасига йиллик солиқ, энг асосийси йўл тармоғидан фойдаланиш коэффиценти билан боғлиқ ҳолда дизел ёнилғи ва бензин учун олинадиган солиқ ҳисобланади. Ўзбекистонда ҳам бундай солиқлар ташкил қилинди.

Транспорт тизимининг иктисодий мустаҳкамлиги структуравий қайта қурилишини амалга ошириш тадбирларига ва уни қандай амалга оширишга боғлиқ. Асосий илмий муаммолардан бири тармок учун рағбатлантириш тизимини ишлаб чиқиш, хусусан, нархлар транспорт ва техник хизмат кўрсатиш турларига мос келиши керак; солиқ ва йиғимлар ҳаққоний мезонларга асосланиши ва ниҳоят, бозор рақобатлашадиган муҳит барпо

килиши керак. Рағбатлантириш тизимидаги ўзгаришлар инструкция, ечим қабул килиш ва хоказолар билан мос келиши керак.

Фақатгина самарали рағбатлантириш тизимини ва ташкилий тузилмасини барпо қилгандан сўнг давлат, молиялаштиришнинг тўғри йўлини топган деб хисобласа бўлади.

Рағбатлантириш тизимини ривожлантириш махсулот нархи, ракобат мухити, йўлдан фойдаланувчиларга солиқ даражаси, хусусийлаштириш асосида амалга оширилади.

Ўзбекистон Республикаси ҳукумати амалдаги барча транспорт хизматига нархларни қатъий назорат қилади. Амалда нархлар масаласида маълум ўзгарувчанлик (эгиловчанлик) бўлса ҳам нархлаш системасида бир қанча муаммолар мавжуддирки, рахбарият самарали ечиш йўллари қидирмоқда.

Ҳозирги вақтда корхона даромадидан ва транспорт харажатларидан солиқ тўланади, бунда йўл тармогидан фойдаланиш оқими эътиборга олинмайди.

Нефть махсулотларининг нархи йўқотилган имкониятларни акс эттирган ҳолда ҳам транспортда иктисодий самарадорликни ошириш, ҳамда йўл тизимини таъмирлаш ва фойдаланиш учун зарур бўлган маблағларни таъминлашда йўллардан фойдаланиш билан боғлиқ бўлган харажатларни йўлдан фойдаланувчилар коплай олмайди.

Бу масалаларнинг баъзилари ҳозирги кунда ишлаб чиқилаётган йўл фонди тўғрисидаги қонунда эътиборга олинапти.

Ҳукумат автомобил транспортида ракобатни рағбатлантириш чоратадбирларини кўрмоқда: минтақада ва собик Иттифок ҳудудидан ташқарида ва МДХ давлатлари ўртасида эркин юк ташишни амалга оширди. Улар лицензия асосида амалга оширилади. Бундай тизимда юк ташувчилар ўртасида маъмурий рахбарият билан таксимланади: "Ўзташқиавтотранс" лицензия агентлигининг ўзи йирик автотранспорт компанияси булиб хисобланади. Бундай тизимда транспорт корхонаси ва миждозларнинг шартлари ҳамда талабларини эътиборга олган ҳолда иш қурилиши юкларнинг самарали таксимланишини қийинлаштиради.

Ҳозирги вақтда кўпгина давлатларда (масалан, Ғарбий Европада) талаб ва таклиф эркин ҳаракатлана оладиган ракобот бозори мавжуд. Бундай тажриба шуни кўрсатадики, бу мослашувчанлик ва ресурслардан самарали фойдаланиш даражасини оширишга олиб келади. Ҳукумат автомобил транспорти соҳасида худди шундай бозор яратишга ҳаракат қилиш керак. Бир неча ўнлаб амалий мустақил ва обрўли транспорт корхоналари мавжуд, лекин улар давлат мулкидир. Янги хусусий транспорт корхоналари яратилиши керак.

Йўловчи транспортларда ҳам ракобат мухитини юзага келтириш керак. Каттор мамлакатларда шаҳарлараро йўловчи ташиш ракобат талаб тармоқ ҳисобланади. Автобус станцияси ишини юқори самарадорликда ташкил этиш Ўзбекистонда ҳам шундай ракобат мухитини келтириб чиқаради. Шаҳар ташқарисида йўловчи транспортида ҳам шундай мухитни барпо қилиш мумкин. Агар ҳукумат бу транспорт турига дотациялар ажратишни давом эттирсин, бошқа мамлакат тажрибасидан фойдаланса, масалан автобус йуналишларини конкурс (тендер) буйича таксимлаш бунга мисол бўла олади.

Транспорт тармоқларини ташкил этишда асосий босқич транспорт воситаларини хусусийлаштиришдир. Транспорт фаолияти жаҳҳасида асосан автомобил транспорти ва қурилиш корхоналарида хусусийлаштириш келажакка кенг йўл очилмоқда. Бу икки кичик секторда бозорга боғлиқ ҳолда турли шароитлар ва ҳолатларга мослашувчанлик ҳосдир. Бироқ кўп ҳолларда бу сифатлар билан фаол ишламаётган хусусий тадбиркорлар тавсифланади.

Ундан ташқари юқорида айтиб ўтганимиздек, хусусий секторда операцияларни амалга ошириш учун шарт бўлган ракобат мухитини йўл транспорти доирасида ҳам амалга ошириш мумкин. Ракобатни қурилиш, ишлаб чиқаришда ҳам фаол ривожлантириш мумкин, бунда қуйидаги шарт бажарилиши керак. Мос шартнома ва назорат муолажаси давлат фуқаролик шартномаси иши учун ишлаб чиқилади. Шунинг учун давлат томонидан бу икки секторда хусусийлаштиришни асосий масала сифатида қаралмоқда.

Ўзбекистон фукаролик авиациясини хусусийлаштириш келажакда хал бўладиган масаладир. Бирок, бу масала хал бўлгунча ҳаво транспорти секторида ракобатни ривожлантириш ва иш самарадорлигини ошириш керак. Бунга хусусий компаниялар кичик бўлимларини очиш билан эришиш мумкин (бу кўпгина ғарбий мамлакатларда амалда қўлланмоқда).

Давлат органлари вазифаларни аниқ белгилаб беришлари керак. Замонавий ташкилий тузилманинг асосий белгиларидан бири, бу сиёсий, доимий ва инфраструктуравий вазифалар давлат фирмалари бажараётган операциялар билан аралашиб кетмоқда. Масалан, фукаро авиацияси бир вақтнинг узида узбек авиалинияси агентлигини, ҳаво транспорти харақатини бошқаради ва аэропортлар куради, шунга ўхшаш, автомобил транспорти вазирлиги хиссадорлик жамиятига айлантирилмасдан олдин юк ташиш соҳасида асосий хизмат кўрсатишни назорат қилган ва шохбекатлар қурган. Бундай тузилмани ташкил этишда объектив ечим қабул қилиш мумкин эмас.

Хусусан давлат компанияларининг қизиқишлари қоидаларнинг айтилишига жуда катта таъсир этади, шунингдек инфраструктуранинг асосий элементлари қурилишига ҳам. Барибир, бундай компанияларни белгиланган қоидаларга амал қилишга мажбур этиш керак. Давлат органларининг ташкилий вазифаларни ўзаро бўлиб олишлари жуда муҳимдир.

Хукумат давлат қармоғидаги корхоналар ўртасидаги муносабатларни ривожлантиришга эътиборни кучайтириш керак. Тижорат ва ўз-ўзини қопловчи тамойилда ишловчи барча корхоналар алоҳида (мухтор) бўлишлари керак. Кўпчилиги давлат мулки бўлсада, хусусий корхона мақомини олишлари лозим. Баъзи корхоналар учун объектив сабаблар кучда қолади, масалан, темир йўл ва аэропортлар шунингдек, қатор йирик компаниялар учун. Авиация раҳбарлари "ишлаб чиқариш" ёки "шартномали" режаларни ишлаб чиқишлари керак, бу режада молиявий ва тезкор режалар келтирилиши лозим, шунингдек, тарифни қайта кўриб чиқиш механизми таклиф этилади. Бу компанияларга доимий давлат органлари назоратида мустақил харақат қилиш имконини беради.

Автомобил транспорти кичик сектори марказлашмаганлик юкори даражаси билан ажралиб туради: солиқ йиғиш ва йўлларни бошқариш вазибалари тўлик паст даражадаги органларга юклатилган. Агар кўшимча тадбирлар қўлланилса, ишни бундай ташкил этиш хисоботнинг жиддий тизимини жорий этган бўлар эди. Барибир, автомобил транспорт кичик сектори баъзи бошка функцияларининг етарли даражада ривожланган бўлишига карамасдан фаолиятининг қатор асосий турлари тараққиёт учун мухимдир. Хусусан, йўл ишлари жабахасида ва транспорт сиёсатида хозирги холатни яхшилаш мумкин.

Йўл-қурилиш материаллари ва йўл ишларининг бажарилиш сифати умуман олганда айтарли даражада юкори эмас эди. Бу асосан, собик Иттифок даврида қурилиш компаниялари билан миждозлар ўртасида шартнома тузиш, сифатини назорат қилиш одат тусига кирмаганлиги бошқаришда вужудга келган камчиликдир. Шунинг учун юкори даражадаги дизайнерлик ишлари ва яхши табиий материаллар, йўл копланмалари сифати кутилганидан пастроқ бўларди.

Паст сифат ўз навбатида транспорт воситалари таъмири, хизмат кўрсатиши ва бошқаруви учун ортиқча харажатларни тақоза этади. Фондларнинг чегараланганлигини эътиборга олиб инфраструктура муаммоларини, бажарилаётган ишни қаттиқ назорат қилиб, ҳал этиш мумкин.

Секторнинг тарқоқ жойлашгани, шунингдек, марказнинг етарли даражада ахборотга эга бўлмаганлиги эътиборга олиниб давлат узининг транспорт сиёсатини назорат қилиш самарасини бугун керакли даражада олиб бора олмаяпти. Йўл холати, транспорт окими, йўл хавфсизлиги, таъмирлаш ишларини уз ичига олувчи транспорт жабахасини бошқариш бўйича ахборот тўплаш системасини харакатга келтириш катта ахамиятга эга. Бир вақтнинг ўзида режалаштириш хизмати ишларини яхшилаш керак.

Бошқариш бўйича ахборотлар тизимини харакатга келтириш учун марказий органлар замонавий жиждозлар билан таъминланган бўлишлари

керак (компьютер техникаси, математик моделлар ва х.к). Транспорт соҳасидаги илмий тадқиқотларни моддий ва маънавий қўллаш керак. Кўпчилик йўл қурилиш ишларини шартнома асосида хусусий секторларга бериш мумкин. Тажрибалар шуни кўрсатадики, Буюк Британияда давлат сектори доимо йўлни таъмирлашни ўз зиммасида қолдирган.

1.3.Автомобил транспорти соҳасини бошқаришни шарт шароитлари

Ташқи иқтисодий фаолиятда транспорт сиёсати бир-биридан фарк қиладиган манфаатлар таъсирида бўлади. Шунинг учун жамиятдаги мавжуд тенденцияларни ўз вақтида англаб олиб, ўрта муддатли ва истиқболли режаларни белгилаш, жуда муҳим ҳисобланади. Глобаллашув жараёнларини кучайиши ўз навбатида ташқи иқтисодий фаолиятда транспорт сиёсатини мувофиқлаштириш, рақобат структурасини ўзгартириш ва ташиш ишини байналминаллаштириш масалаларининг тадқиқоти, транспорт ҳаракатини, ташиш жараёнини, халқаро транспорт тизимини ва транспорт бозорини тадқиқ этиш, ўзгарувчан шароитларда транспорт тизимининг ахамиятини илғаб олиш, халқаро юклар ва йўловчиларнинг ҳаракати тўғрисида ҳамда транспорт ва савдо ҳужжатлари тўғрисида билим ва малакага эга бўлишни, шунингдек амалда қўллаш олишни тақазо этмоқда. Ташқи иқтисодий фаолиятда амалга ошириладиган ҳар бир жараён жумладан экспорт - импорт операциялари, бевосита транспорт ва коммуникация билан боғлиқ ва унинг ахамияти жуда катта. Давлат иқтисодий тараққиётининг муҳим шартларидан бири товар ва хизматларнинг жаҳон бозорига изчиллик билан киришидан иборатдир. Ривожланган мамлакатлар тажрибаси шуни кўрсатадики, транспорт алоқалари жаҳон бозорига кириб боришни жадаллаштиришнинг муҳим омилдир.

Ўзбекистон Республикаси мустақиллиги эълон қилинганидан сўнг, авваламбор, транспорт мажмуаси алоқаларига эътиборни кучайтирди. Ўзбекистон географик ўрнини денгизлар, бандаргоҳлар ва йирик транспорт тармоқларга бевосита чиқиш йўллариининг йўқлигини эътиборга оладиган

бўлсак, транспорт чиқиш тизимлари ва алоқаларини ривожлантириш билан боғлиқ муаммолар ва масалаларни ҳал этиш устивор стратегик аҳамият касб этиши маълум бўлади. Ўзбекистон Европа ва Шарқий Осиёнинг қуруқлик дағи ва ҳаво орқали ўтадиган муҳим чорраҳаларда жойлашганлиги туфайли транзит ташишда истикболли халқаро транспорт пункти ҳисобланади.

Ўзбекистон минтақада қулай географик ўринни эгаллаб турган бўлсада, шу хусусияти билан ҳам ажралиб турадики, у дунёнинг қитъаларини ўзаро боғловчи энг яқин денгиз бандаргоҳига чиқиши учун камида икки мамлакатдан ўтиб бориш керак бўлган озчиликни ташкил этувчи давлатлардан биридир. Иккинчи томондан, халқаро юкларни автомобил транспортлари орўали ташишда Ўзбекистон хайдовчилари йўлида турли хил моддий ва номоддий тўсиклар мавжуддир.

Қадимдан инсоният маданиятининг тараккиёти транспорт коридорларини шакллантириш билан боғлиқ бўлган. Кўп асрлар мобайнида Шарқ ва Ғарбни ўзаро боғлаган қадимги Ипак йўлини эслайлик. Айнан шу йўл илм, фан, техника, технология, миллатлараро ва ҳудудлараро муносабатларнинг жадал ривожланишига, маданий қимматликлар айирбошланишига ёрдам берган. Ҳозирги пайтда унинг тарихий аҳамияти тикланмоқда. Минг йиллар илгари бўлганидек, у Шарқ ва Ғарб ўртасидаги кўприк бўлади. Дунёнинг кўплаб мамлакатлари ушбу йўлга туташган. Ўзбекистон қадимда ҳам ушбу улкан йўлнинг асосий савдо ва транспорт тармоқларидан бири бўлган. Бугунги кунда Ўзбекистон Буюк ипак йўлини тиклаш ташаббускори ва Европа Иттифоқининг Европа - Кавказ - Осиё транспорт коридорини Кавказ ва Марказий Осиёнинг янги мустақил давлатлари билан биргаликда ривожлантиришга техник ёрдам кўрсатишга оид ТРАСЕКА - дастурининг фаол иштирокчиси сифатида ўзининг ноёб географик аҳамиятини сақлаб қолди³.

³ Европа Иттифоқининг Европа - Кавказ - Осиё транспорт коридорини Кавказ ва Марказий Осиёнинг янги мустақил давлатлари билан биргаликда ривожлантиришга техник ёрдам кўрсатишга оид ТРАСЕКА – дастури.

Ҳозирги пайтда Хитойнинг ТРАСЕКА коридори орқали Европа билан туташтирувчи Янги ипак йўлини тиклаш ғояси, авваламбор, иштирокчи-мамлакатлар шунингдек, жаҳон ҳамжамияти, Европа Иттифоқи хатти-харакатлари ёрдамида амалга ошмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президенти И.Каримов ЭКО иштирокчи мамлакатлари ҳукуматлари ва давлатлари раҳбарларининг 1998 йилнинг майида Олма-ота шаҳрида бўлиб ўтган бешинчи учрашувида ва «Буюк ипак йўли» ҳудуди давлатлари раҳбарларининг Баку шаҳрида бўлиб ўтган учрашувида сўзлаган нутқларида учрашув иштирокчиларининг эътиборини ўзаро алоқаларнинг ривожланган, замонавий тизимни шакллантириш масалаларига қаратди.

Замонавий тизимни шакллантириш масаласи жуда мураккаб ва кўплаб саволлар ечимини талаб қилади:

- транспорт йўлаклардаги темир, автомобил йўллари замонавий талабларга кўра янгилаш;
- транспорт буғинларни техник таъмирлаш;
- автомобил, темир йўл, ҳаво ва денгиз транспортда ҳаракатдаги таркибни замонавий воситалар билан таъминлаш;
- халқаро юк ташишдаги меъёрий ҳужжатларни мувофиқлаштириш ва янгиларини қабул қилиш ва ҳ.к.

Маълумки плюралистик жамият транспорт сиёсати манфаатлари бири-бирига мос тушмайдиган иштирокчиларни бирлаштирган бўлади. Шунинг учун жамиятдаги ўзгаришларни ўз вақтида англаб, керакли пайтда жорий ва истиқболли режаларни тузиш имкониятига эга бўлиш лозим. Чунки бозор муносабатларига ўтиш шароитида янги техника олдингига қараганда тезроқ кириб келади, халқаро рақобат технологик устунликни тез орада молиявий устунликка айлантиради.

Ҳар қандай ҳудуднинг ижтимоий-иқтисодий тараққиёти ва аҳолининг ҳаёт даражасини кўтаришда транспортнинг ўрни ва моҳияти беқиёсдир. Транспорт моддий ишлаб чиқаришнинг муҳим тармоқларидан бири

ҳисобланади. Унинг ривожланиш даражаси мамлакат иқтисодиётига, унда ишлаб чиқариш кучларининг жойлашиш ва ривожланишига бевосита таъсир кўрсатади.

Транспорт аввало, ишлаб чиқариш инфратузилмасининг муҳим бўғини бўлиб, унинг ишлаб чиқариш харажатлари ва товар нархига таъсири юқоридир. Тармоқнинг ривожланиши табиий ресурсларни ўзлаштириш, саноат ва аграр соҳа интеграцияси чуқурлашиши ҳамда миллий хўжаликнинг жаҳон бозорига кўшилишининг шарт-шароитларини яхшилайдди. Транспортнинг техникавий, савдо-сотик ва маданий алоқаларда кам аҳамияти катта.

Транспорт мамлакатимиз иқтисодий ривожланишида муҳим шарт-шароит ва омиллардан бири ҳисобланади. Бу соҳада (алоқа билан бирга) ЯИМнинг 12 фоизи яратилмоқда, иқтисодиётда банд бўлганларнинг 1,7 фоизи меҳнат килмоқда. Транспорт соҳасининг иқтисодий кўрсаткичлари кейинги йилларда бирмунча турғун характерда бўлиб, бу соҳадаги инвестицион фаолликнинг пасайиши, таркибий силжишларнинг секинлашиши, хусусийлаштириш ва тадбиркорликнинг ривожланиш даражаси ҳамда умуман иқтисодий ўсиш суръатлари ва хорижий инвестицияларнинг жалб этилиш даражасини пастлиги билан изохланади.

Бозор иқтисодиёти нуқтаи назаридан иқтисодий фаолиятда транспорт харакати қуйидаги тўрт та функцияга эга:

1.Базис ёки (воситачилик) функцияси, яъни транспортнинг харакати хар хил пунктларни бирлаштиради.

2.Хусусий ёки инноватив функцияси, яъни транспорт харакати оркали айрим товарларни истеъмол килиш имконияти яратилади. Масалан, айрим товарлар техника тараккиёти туфайли бозорга кириб келади, масалан банан, апельсин, ананас ва бошқалар.

3. Иқтисодий-худудий функцияси, яъни транспортнинг харакати нафакат уни босиб ўтиш, балки уни яратиш ҳамдир.

4.Ижтимоий функцияси, яъни транспорт харакати одамларни бир-бири

билан алокага киришишига имкон беради.

Халқаро транспорт фаолияти ривожланишини ва унинг иктисодиётга таъсирини куйидаги уч босқич ёрдамида аниқлаш мумкин:

1. Транспорт фаолиятининг олдинги йиллардаги кўрсаткичлари ва кейинги ривож. Албатта бозор муносабатларининг тараққий этиши келажакда ракобатнинг кучайишини, транспорт турлари ва хизматларининг куйайишини такозо этади.

2. Транспорт корхоналарининг бошқа корхоналар қараганда катта-кичиклиги (маблағнинг айланиши, фойда, ишчи ўринлар ва бошқалар).

Ташишни амалга ошириш ва экспедиторлик бозорида 80-йилларнинг бошидан буён концентрациялашув жараёни кузатилмоқда. Масалан, Германиянинг «Шенкер-Ренус» фирмаси «Стинес» фирмаси билан биргаликда «Веба» концентрациясига. «Тиссен Хондел Лоджистик» фирмаси донабай юкларни ташишда «Дойче Бон АТ» билан ҳамкорликда умумий ном билан «Бантранс» фаолият кўрсатмоқда.⁴

Бу корхоналарнинг ҳаддан ташқари йириклашуви монополияга қарши корхоналар томонидан тақиб остига олинмоқда. Ўзбекистоннинг «Ўзбекистон ҳаво йўллари», «Ўзбекистон темир йўллари», «Узинтранс», «Узвнештранс», «Урта Осиё транс» транспорт корхоналари юкорида кайд этилган йириклашув-концентрациянинг ёркин мисолидир. Қолган корхоналар эса ўрта ва кичик бизнес субъектларига киради. Уларнинг ракобатбардошлиги анча паст ва шериклар учун жозибадорлиги кам.

3. Транспорт корхоналарининг чет элдаги транспорт корхоналари билан солиштириш.

Транспорт корхоналари ичида энг йириклари Япониядадир. Европа давлатларининг транспорт корхоналари унчалик катта эмас. Марказий

⁴ Экономика Узбекистана. информационно-аналитический бюллетень за 2016 год. Т. 2017.

Осиёда юқоридаги бандда эслатиб ўтган корхоналар энг йириклардан ҳисобланади.

Корхонанинг ташки иктисодий фаолияти транспорт таъминоти билан туғридан туғри боғлиқдир, яъни товарни ишлаб чиқарилиш жойидан уни истеъмолчигача етказиб бериш жараёни корхонанинг асосий транспорт фаолияти ҳисобланади. Умуман олганда у логистика концепсиясига таянадиган товар оборотига ўхшаш. Шу билан бирга транспорт таъминотини товар алмашинув тизимининг мустақил аспекти сифатида караш мақсадга мувофиқдир.

Транспорт таъминоти деганда бевосита ўзаро алоқада бўлган ва ягона транспорт тизимини ташкил этувчи элементларнинг йиғиндиси тушунилади, қайсики ишлаб чиқариш ва маҳсулот айланиши билан боғлиқ операцияларни бирлаштиради.

Транспорт маҳсулоти деганда товарларнинг ишлаб чиқарувчидан истеъмолчига етиб бориш жараёни тушунилади. Бу нарса транспорт хизматларининг асосий маъноси ҳисобланади. Улар сотувчи ва истеъмолчи ўртасидаги асосий бўғиндир.

Корхонанинг ташки иктисодий фаолиятини ривожланишида транспорт муҳим рол ўйнайди. Унинг яхши фаолият кўрсатиши томонларнинг олди-сотди мажбуриятларини бажарилишини таъминлаб беради. Транспорт жараёнининг бузилиши экспорт ва импорт килувчининг моддий йўқотиш ларига олиб келади ва миллий товарларни норакобатбардош қилиб қўяди.

Ташки иктисодий фаолиятда транспорт таъминоти объектив муҳим ҳисобланади. Тез-тез ҳолларда юк эгасининг транспорт воситасини танлашда муаммоларга дуч келиши мумкин, чунки ундан бошқа мамлакатларнинг конунларини, халқаро конвенцияларни (келишувларни) транспорт воситалари нинг техник эксплуатация характеристикаларини билиш профессионал даражада талаб қилинади.

Шунинг учун ҳам юқларни хорижга жўнатишдан олдин халқаро ташув ларни амалга оширувчи транспорт ташкилотлари билан яқин алоқалар

ўрнатиш мақсадга мувофиқдир. Бунда хорижга юкни жунатиш учун керак бўладиган транспорт турини танлаш муҳимдир. Бу ерда жаҳонда 6 хил транспорт турини борлигини назарда тутиш лозим: денгиз, темир йўл, автомобил, дарё, ҳаво ва қувур йўллари.

Ташки иктисодий фаолиятни амалга оширишда маълум бир транспорт операцияларининг таркибини кўриб чиқайлик. Бу операциялар халқаро ташувларнинг хусусияти ҳисобланиб бир нечта белгиси бўйича турланади:

- Транспорт тури бўйича (сув, ҳаво, қуруқлик ва аралаш);
- Товар тури бўйича (қаттик, суюқлик ёки газсимон);
- Даврийлиги бўйича (доимий ва доимий бўлмаган);
- Чегарани кесиб ўтиш тартиби бўйича (қайта ортиладиган ва қайта ортилмайдиган);
- Транспорт технологик тизими бўйича (контейнер, паромли ва х.к);
- Қатнов йўли бўйича (тўғри ва доимий қатновлар).

Халқаро ташувлар тушунчаси бир нечта халқаро келишувларда ва мамлакатлар қонунчилигида ўз аксини топган, бундай ташувларга иккита ва ундан ортиқ мамлакатлар ўртасидаги қатновларни келтириш мумкин.

Халқаро ташувларнинг асосий хусусияти бўлиб, хорижий элементларнинг мавжудлиги, халқаро келишувлар асосида амалга ошириладиган ташувлар ҳисобланади. Шу билан боғлиқ ҳолда халқаро иктисодий алоқаларнинг транспорт таъминотини ўрганиш бўйича муаммолар келиб чиқади. Савдо келишувлари билан боғлиқ муаммоларни ечиш учун транспорт хизматлари ва таърифларини, бозор конъюктурасини билиш муҳимдир. Экспорт-импорт операцияларини амалга ошириш бўйича товарларни ташиш жуда муҳим аҳамиятга эга.

Биринчи боб бўйича хулосалар

. Биринчи боб тадқиқотлари асосида қуйидаги хулосаларни қилиш мумкин:

1. Транспорт мажмуаси ишлаб чиқариш ва ижтимоий, халқаро инфратузилмани ўта муқим бўғини экан.
2. Транспорт тармоқларини ташкил этишдаги камчиликлар транспорт иши самарадорлигини кескин пасайтириб юборади. Шу сабабли транспорт самарадорлигини оширишда мавжуд камчиликларни бартараф этиш лозим.
3. Корхонанинг ташки иқтисодий фаолиятини ривожланишида транспорт муқим рол ўйнайди. Унинг яхши фаолият кўрсатиши томонларнинг олди-сотди мажбуриятларини бажарилишини таъминлаб беради.
4. Транспорт мажмуаси ишлаб чиқариш ва ижтимоий, халқаро инфратузилмани ута муқим бўғини экан.
5. Транспорт тармоқларини ташкил этишдаги камчиликлар транспорт иши самарадорлигини кескин пасайтириб юборади. Шу сабабли транспорт самарадорлигини оширишда мавжуд камчиликларни бартараф этиш лозим.
6. Корхонанинг ташки иқтисодий фаолиятини ривожланишида транспорт муқим роль ўйнайди. Унинг яхши фаолият кўрсатиши томонларнинг олди-сотди мажбуриятларини бажарилишини таъминлаб беради. Транспорт жараёнининг бузилиши экспорт ва импорт килувчининг моддий йўқотишларига олиб келади ва миллий товарларни норакобатбардош қилиб қўяди.

2-БОБ. ЎЗБЕКИСТОН АВТОБИЛЬ ТРАНСПОРТ АГЕНТЛИГИ ФАОЛИЯТИНИНГ МОЛИЯВИЙ ИҚТИСОДИЙ ТАҲЛИЛИ

2.1.Ўзбекистон автомобиль транспорт агентлигининг ташкилий тузилиши ва таркиби таҳлили

Ўзбекистон автомобиль ва дарё транспорти агентлиги таркибий ва институционал ўзгартириш масалаларини ҳал қилиш, хизматлар бозорини шакллантириш ва ривожлантиришга ҳамда автомобиль ва дарё транспортида юк ва йўловчилар ташиш хавфсизлигини таъминлашга кўмаклашиш учун махсус ваколат берилган давлат бошқаруви органи ҳисобланади.

Агентлик ўз фаолиятида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасига ҳисобот беради. Агентлик тизимида Қорақалпоғистон республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳар бўлимлари, Автомобиль ва дарё транспорти ривожлантиришни норматив-техник таъминлаш республика маркази, «Автодарётранс-илм» касб малакасини ошириш давлат илмий-методик маркази киради. Агентлик ўз фаолиятида Ўзбекистон Республикаси Конституциясига ва қонунларига, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг қарорлари ва бошқа ҳужжатларига, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари, қарорлари ва фармойишларига, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари ва фармойишларига, шунингдек мазкур Низомга амал қилади. Агентлик ўз фаолиятини давлат бошқаруви бошқа органлари, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари, жамоат бирлашмалари ва бошқа ташкилотлар билан ўзаро ҳамкорликда амалга оширади. Агентлик ва унинг ҳудудий бўлимларининг моддий-техник таъминоти, шунингдек ходимларнинг меҳнатига ҳақ тўлаш лицензиялар берганлик учун давлат божидан, лицензия бериш тўғрисидаги аризаларни кўриб чиққанлик учун йиғимлардан ажратмалар, сузиш воситаларини ҳисобга кўйганлик ва

кўриқдан ўтказганлик учун маблағлар, шунингдек қонун ҳужжатларида тақиқланмаган бошқа манбалар ҳисобига амалга оширилади. Агентлик юридик шахс ҳисобланади, Ўзбекистон Республикаси Давлат герби тасвири туширилган ва ўз номи ёзилган муҳрга эга бўлади.

Қуйидагилар агентликнинг асосий вазифалари ҳисобланади⁵:

- автомобиль ва дарё транспортида юк ва йўловчилар ташишни ташкил этиш ва такомиллаштириш, шунингдек автомобилда ташувлар ва автомобиль транспорти объектлари хавфсизлигини ташкил этиш бўйича норматив-ҳуқуқий база шакллантирилишини таъминлаш;
- иқтисодиёт тармоқлари ва аҳолининг ташувларга бўлган эҳтиёжларини ҳисобга олган ҳолда автомобиль ва дарё транспортини ривожлантиришнинг комплекс дастурларини, шунингдек автомобиль транспорти хавфсизлигини таъминлаш чора-тадбирларини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш, жамоат автомобиль ва дарё транспорти фаолиятини мувофиқлаштириш;
- автомобиль ва дарё транспорти хизматлари бозорида бозор муносабатларини ва рақобат муҳитини ривожлантириш учун қулай шарт-шароитларни таъминлаш, йўловчиларга хизмат кўрсатиш маданияти ва сифатини ошириш, автотранспорт хизматлари сервисини кенгайтириш;
- автомобиль ва дарё транспорти соҳасида ягона техника сиёсатини ўтказиш;
- автомобиль транспортида юк ва йўловчилар ташишни лицензиялашни амалга ошириш, лицензиатлар томонидан лицензия талаблари ва шартлари бажарилишини назорат қилиш;
- автомобиль ва дарё транспортида кадрларни ўқитиш ва уларнинг малакасини оширишни шу жумладан транспорт хавфсизлигини таъминлаш масалалари бўйича ташкил этиш;

⁵ "Ўзбекистон автомобил ва дарё транспорти агентлиги Низоми. 2018 йил.

- маҳаллий давлат ҳокимияти ва бошқаруви органларига, Ўзбекистон Республикаси Мудофаа вазирлиги ва Фавқулодда вазиятлар вазирлигига сафарбарлик вазиятида ва фавқулодда вазиятларда автомобиль транспорти махсус бўлинмалари фаолиятини мувофиқлаштиришда кўмаклашиш.

Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги билан биргаликда Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ҳокимликлари таклифлари асосида ишлаб чиқилган йўловчилар ташишнинг халқаро ва вилоятлараро йўналишларини тасдиқлайди.

Автомобиль транспортида йўловчилар ва юк ташувлар қоидаларига ҳамда Ўзбекистон Республикасида автобусларда ташувлар хавфсизлигини таъминлаш бўйича талабларга риоя этилиши, йўловчилар ташиш йўналишларига хизмат кўрсатиш ҳуқуқига тендер контрактлари шартларини бажариш, ташувчилар томонидан белгиланган графиклар, жадваллар, ташиш тарифларига риоя этилишини тизимли назорат қилишни ташкил этади.

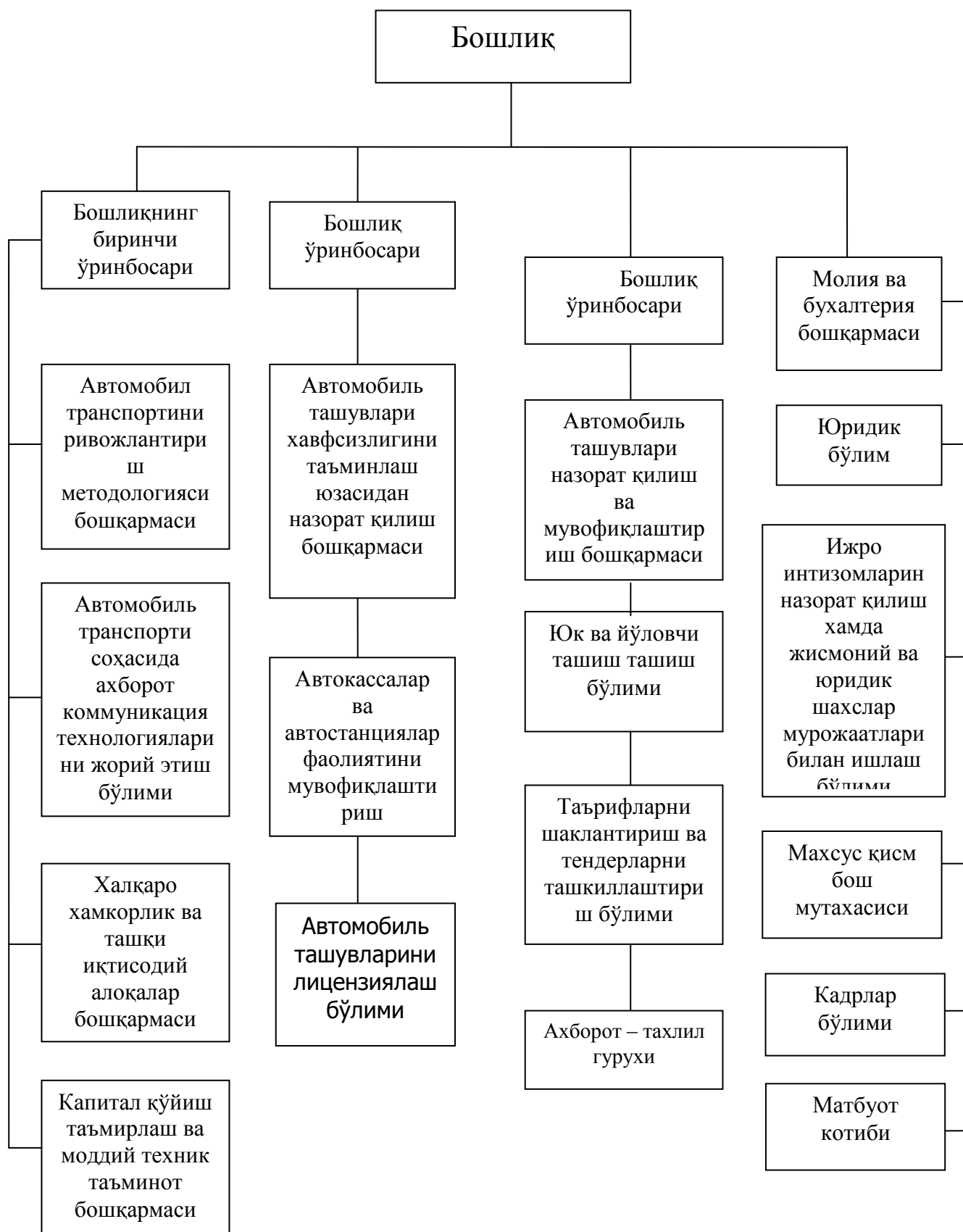
Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги билан биргаликда автомобиль ва дарё транспорти хизматлари учун тариф сиёсатини шакллантиради.

Ягона техника сиёсатини ўтказиш соҳасида:

- халқаро нормаларни ҳисобга олган ҳолда автомобилда ва дарёларда ташишлар бўйича фаолиятни тартибга солиш стандартлари, қоидалари, шакллари ва усуллари юзасидан маълумотларнинг ягона ахборот базасини шакллантиради, илмий-техник ишларни олиб боради;

- кишиларнинг ҳаёти қўриқланишини ва кемалар сузиши хавфсизлигини таъминлайдиган кемалар ва сузиб юривчи қурилмаларни лойиҳалаштириш, улардан фойдаланиш, уларни таъмирлаш ва қайта жиҳозлаш талаблари бажарилишини қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда назорат қилишни ташкил этади ва амалга оширади.

**ЎЗБЕКИСТОН АВТОМОБИЛЬ ТРАНСПОРТИ АГЕНТЛИГИ
МАРКАЗИЙ АППАРАТИНИНГ
ТУЗИЛМАСИ**

Ўзбекистон Республикасининг “Автомобил транспорти тўғрисида”ги Қонуни, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2003-йил 9-декабрдаги “Республика давлат бошқаруви органлари тизимини такомиллаштириш тўғрисида”ги Фармони, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004-йил 10-мартдаги Ўзбекистон автомобил ва дарё транспорти агентлиги фаолиятини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 118-сонли қарори кейинчалик 2017-йил 25-апрелдаги 238-сон қарори талабларидан келиб чиққан ҳолда Ўзбекистон автомобил ва дарё транспорти агентлигининг марказий аппарат ва ҳудудий бошқармалардан иборат таркибий тизими ташкил этилган.⁶

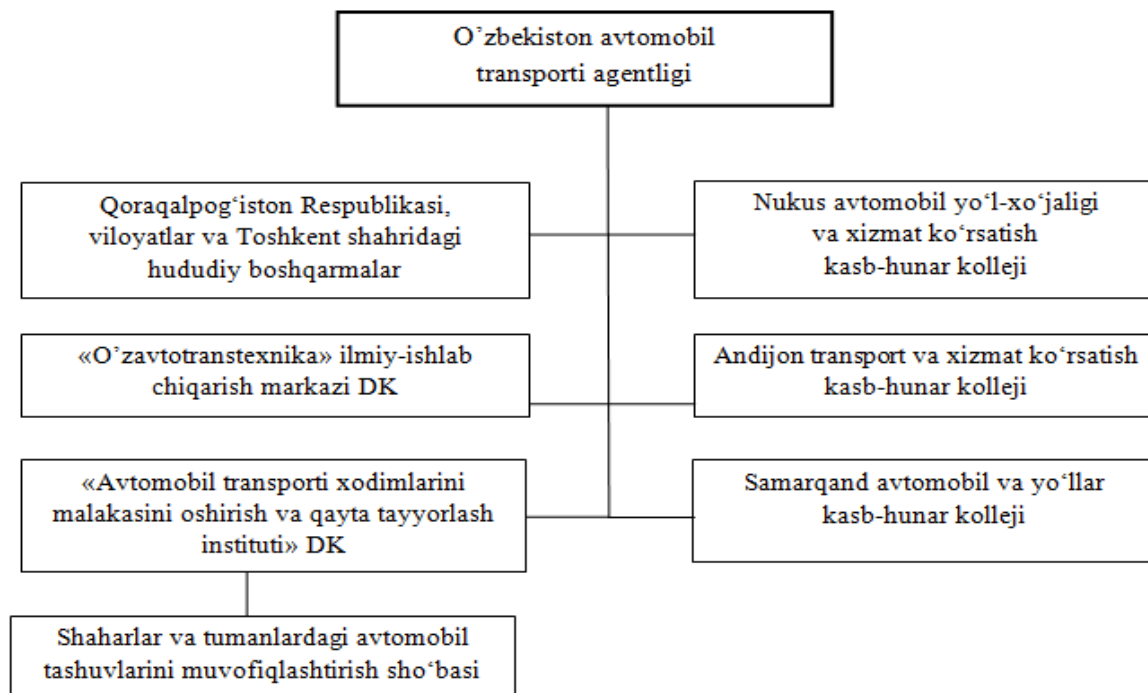
Ҳудудий бошқарманинг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат:

- автомобил ва дарё транспортида юк ва йўловчилар ташишни ташкил этиш ва такомиллаштириш бўйича норматив - ҳуқуқий база шакллантиришни таъминлаш ва бошқарув органлари ва ҳўжалик субъектлари томонидан уларга риоя этилишини назорат қилиш;
- иқтисодиёт тармоқлари ва аҳолининг юк ва йўловчилар ташишга эҳтиёжларини ҳисобга олган ҳолда автомобил ва дарё транспортини ривожлантириш дастурларини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш, жамоат автомобил ва дарё транспорти фаолиятини мувофиқлаштириш;
- автомобил ва дарё транспорти хизматлари бозорида бозор муносабатларини ва рақобат муҳитини ривожлантириш учун қулай шарт - шароитларни таъминлаш;
- автомобил ва дарё транспорти соҳасида ягона техника сиёсатини ўтказиш;

⁶ Ўзбекистон Республикасининг “Автомобил транспорти агентлиги” Низоми.

- автомобил ва дарё транспортида юк ва йўловчилар ташишни лицензиялашни ташкил этиш, лицензиатлар томонидан лицензия талаблари ва шартлари бажарилишини назорат қилиш;
 - шаҳар ва шаҳар атрофида ташувларни амалга оширишда қатнашаётган кадрларни ўқитиш ва уларнинг малакасини оширишни ташкил этиш;
 - бўлим ишини такомиллаштириш мақсадида бошқа ҳудудий бўлимлар билан тажриба алмашиш;
 - Агентлик марказий аппаратига ўз вақтида ва сифатли ҳисобот ҳужжатларини тақдим этиш (Агентлик томонидан белгиланган муддатларда ва шаклларда);
 - кадрларни танлаш ва жой-жойига қўйишни амалга ошириш, кадрлар захирасини тайёрлаш;
 - маҳаллий давлат ҳокимияти ва бошқарув органларига, Ўзбекистон Республикаси Мудофаа вазирлиги ва Фавқулодда вазиятлар вазирлигига сафарбарлик вазиятида ва фавқулодда вазиятларда автомобил транспорти махсус бўлинмалари фаолиятини мувофиқлаштиришда кўмаклашиш;
- Ўзбекистон автомобил ва дарё транспорти агентлиги ҳудудий бошқарма тўғрисидаги Ўзбекистон автомобил ва дарё транспорти агентлигининг 2017-йил 1-майдаги 128-сонли буйруғи билан тасдиқланган.

Ўзбекистон автомобил транспорти агентлигининг ТАШКИЛИЙ ТУЗИЛМАСИ

Автомобиль транспортида юк ва йўловчилар ташишни ташкил этиш ва такомиллаштириш шунингдек автомобилда ташувлар ва автомобиль транспорти объектлари хавфсизлигини ташкил этиш бўйича норматив-ҳуқуқий база шакллантирилишини таъминлаш.

Иқтисодиёт тармоқлари ва аҳолининг ташувларга бўлган эҳтиёжларини ҳисобга олган ҳолда автомобиль транспортини ривожлантиришнинг комплекс дастурларини, шунингдек автомобиль транспорти хавфсизлигини таъминлаш чора-тадбирларини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш.

Атомобиль ва дарё транспорти хизматлари бозорида бозор муносабатларини ва рақобат муҳитини ривожлантириш учун қулай шарт-шароитларни таъминлаш, йўловчиларга хизмат кўрсатиш маданияти ва сифатини ошириш, автотранспорт хизматлари сервисини кенгайтириш;

Автомобиль транспорти соҳасида ягона техника сиёсатини шакллантириш

ва ўтказиш, автомобиль транспортида юк ва йўловчилар ташишни лицензиялашни амалга ошириш, автомобиль ва дарё транспортида кадрларни ўқитиш ва уларнинг малакасини оширишни шу жумладан транспорт хавфсизлигини таъминлаш масалалари бўйича ташкил этиш, автомобиль транспортида йўловчилар ва юклар ташийдиган автотранспорт воситаларида лицензия карточкаларининг мавжудлигини назорат қилиш.

Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаларида назарда тутилган Ўзбекистон Республикаси ҳудудида автомобилда халқаро ташувлар шартларига риоя этилишини назорат қилиш (Ўзбекистон Республикаси Давлат чегараси орқали ўтказиш пунктларидан ташқари);
Ҳайдовчиларнинг меҳнат ва дам олиш режимига риоя этилишини назорат қилиш.

Ўзбекистон автомобиль ва дарё транспорти агентлиги марказий аппарати ходимларининг чекланган умумий сони 53 нафар, шу жумладан бошқарув ходимлари сони 43 нафар этиб белгиланди.

Ўзбекистон автомобиль ва дарё транспорти агентлигига агентлик бошлиғи ўринбосарининг бир нафар ўринбосари ҳамда шахсий таркиби Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланадиган беш кишидан иборат бўлган ҳайъати бўлишига рухсат этилди.

Агентлик бошлиғига марказий аппарат ҳамда ҳудудий бошқармалар тузилмасига ходимларнинг тасдиқланган чекланган сони ва таъминоти харажатлари сметаси доирасида ўзгартиришлар киритиш ҳуқуқи берилган.

2.2. Ўзбекистон автомобил транспорт агентлигининг иқтисодий кўрсаткичлари таҳлили

Кейинги йилларда автомобил транспорти соҳасида олиб борилаётган институционал ва ҳуқуқий ислохотларнинг мақсади - бу транспорт хизматларини кўрсатиш ҳуқуқи устидан адолатли рақобатга асосланган автомобил транспорти фаолиятини яхшилаш, ушбу секторга турли мулк шаклдаги ташувчиларни жалб этишдир.

Республикада босқичма-босқич ўтказилаётган ислохотлар натижасида нодавлат секторнинг йўловчилар ва юкларни ташишдаги улуши йил сайин ортиб бормоқда. Ҳозирги кунда йўловчиларга автотранспорт хизматларини кўрсатишдаги улушининг деярли 100 фоизи ва юк ташишдаги улушининг 90 фоизи ушбу нодавлат сектор томонидан амалга оширилмоқда. Давлат статистика қўмитасидан олинган маълумотларга кўра, 2018-йилнинг 1-чораги якуни билан республиканинг барча автомобил транспорти воситалари билан юк ва йўловчи ташиш кўрсаткичи 2017-йилнинг шу даврига нисбатан тегишли равишда 104.8 ва 102.0 фоизни ташкил этди.⁷(2-жадвал)

2-жадвал

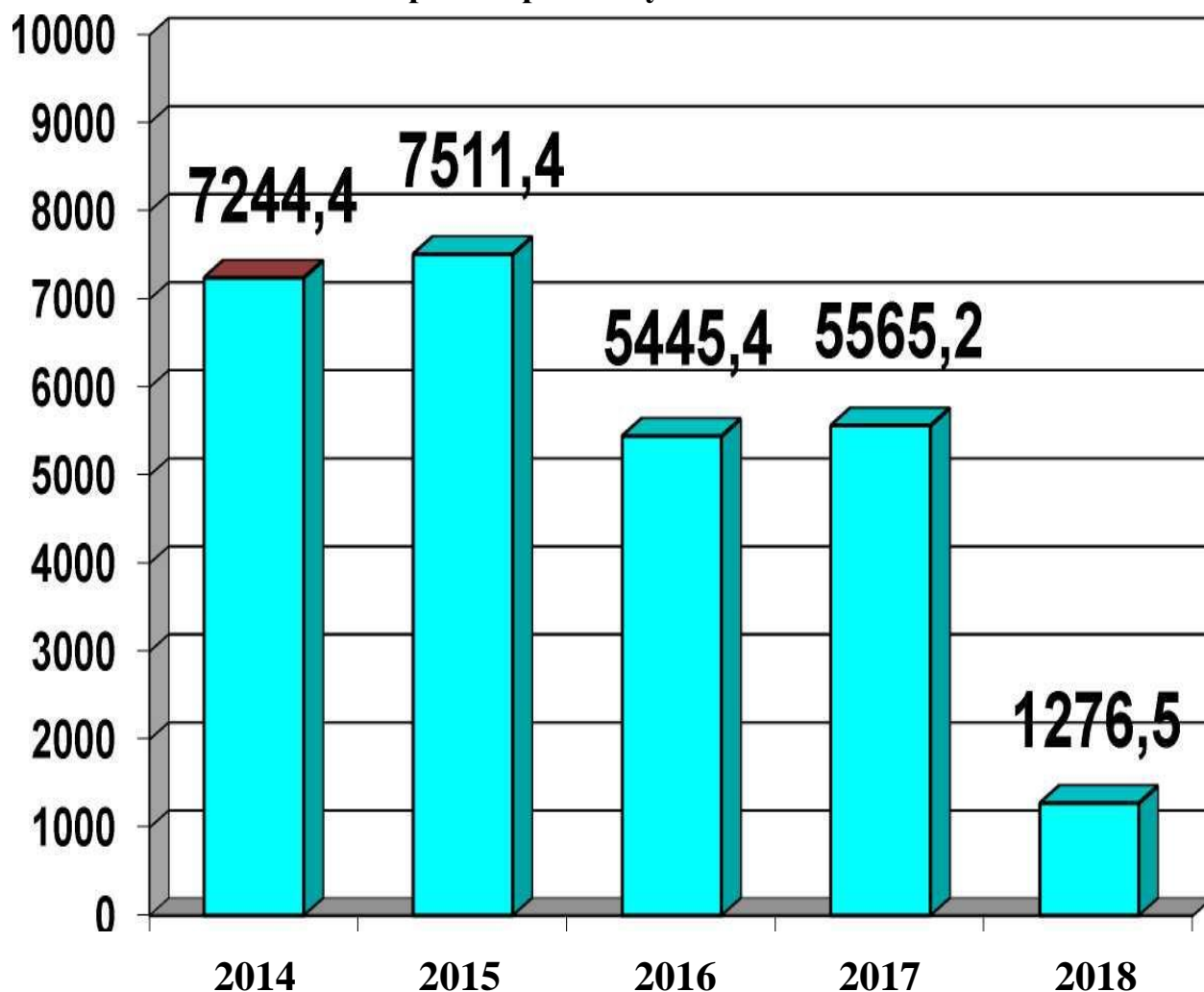
Юк ва йўловчи ташиш кўрсаткичи (млн.тонна / млн.киши)

№	Фаолият тури	2018 йил	2017 йилга нисбатан % да
1	Юк ташиш	208,3 млн	104.8
2	Йўловчи ташиш	1.276 млн	102.4
3	Юк айланмаси	2 млрд.673 млн тонна км	103.2
4	Йўловчилар айланмаси	26 млрд.754 млн км	102.4

⁷ Давлат статистика қўмитаси маълумотлари.2017 йил.

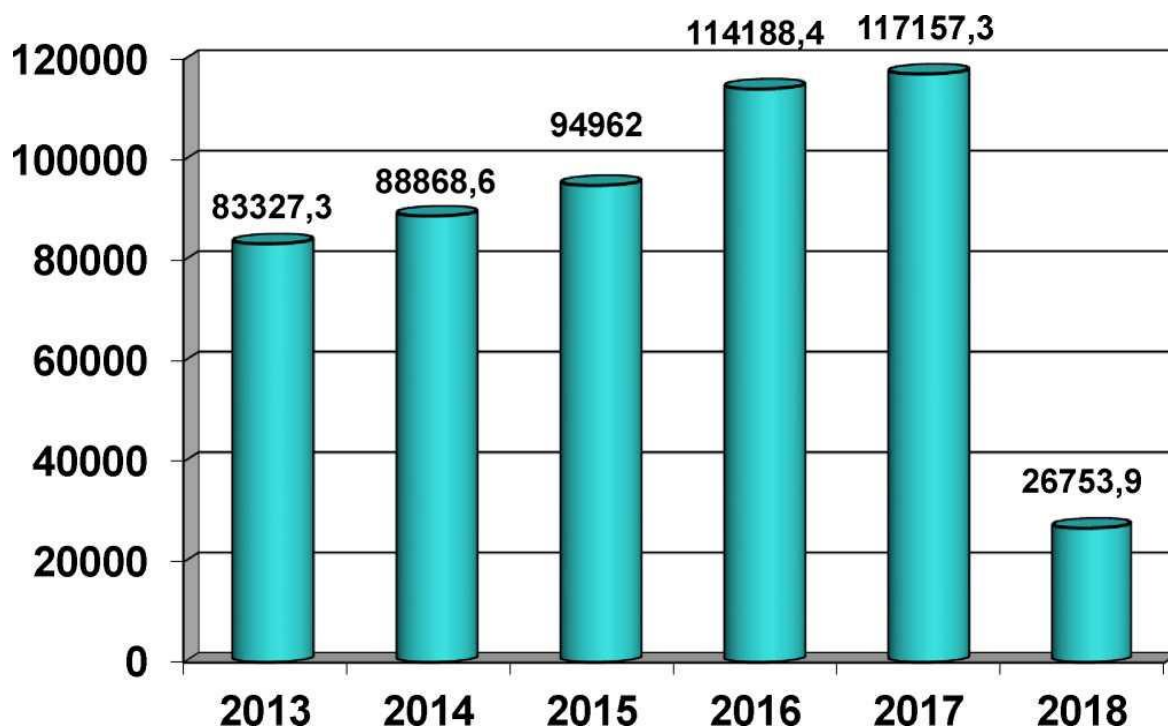
Агарда автомобил транспорти фаолиятининг охириги ўн йил (2007-2017-йиллар) давомидаги асосий кўрсаткичларини қиёсласак, унда 2018-йилнинг 1-чорагида ташилган йўловчилар сони 2007-йилнинг шу даврига нисбатан қарийб 1,29 баробарга ва юк ташиш ҳажми 1,41 баробарга ўсган.

Ўзбекистон Республикасида 2014-2017- йилларда ва 2018-йилнинг 3 ойида автомобил транспортида йўловчи ташиш динамикаси

Юк ташиш жараёнини такомиллаштириш юзасидан аниқ тадбирлар кўрилганлиги натижасида, автотранспорт воситалари билан республикада етиштирилаётган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ташишда, қурилиш ва ободонлаштириш ҳамда нефт-газ комплекси қурилиши ишларида юкларини ташиш ҳажмлари ўсмоқда.

2018-йилнинг 1-чораги якунига кўра, барча турдаги (темир йўл, ҳаво, қувур ва электр) транспортларда амалга оширилаган ташувлар ҳажмлари ичидаги автомобил траспортининг улуши, йўловчи ташишда 98.2 фоизга ва йўловчи айланмасининг 90.1 фоизига тўғри келади. Ташилган юк ҳажми ва юк айланмаси бўйича автомобил транспортининг солиштирама улуши эса тегишли равишда 86.1 ва 16.5 фоизга тенг.

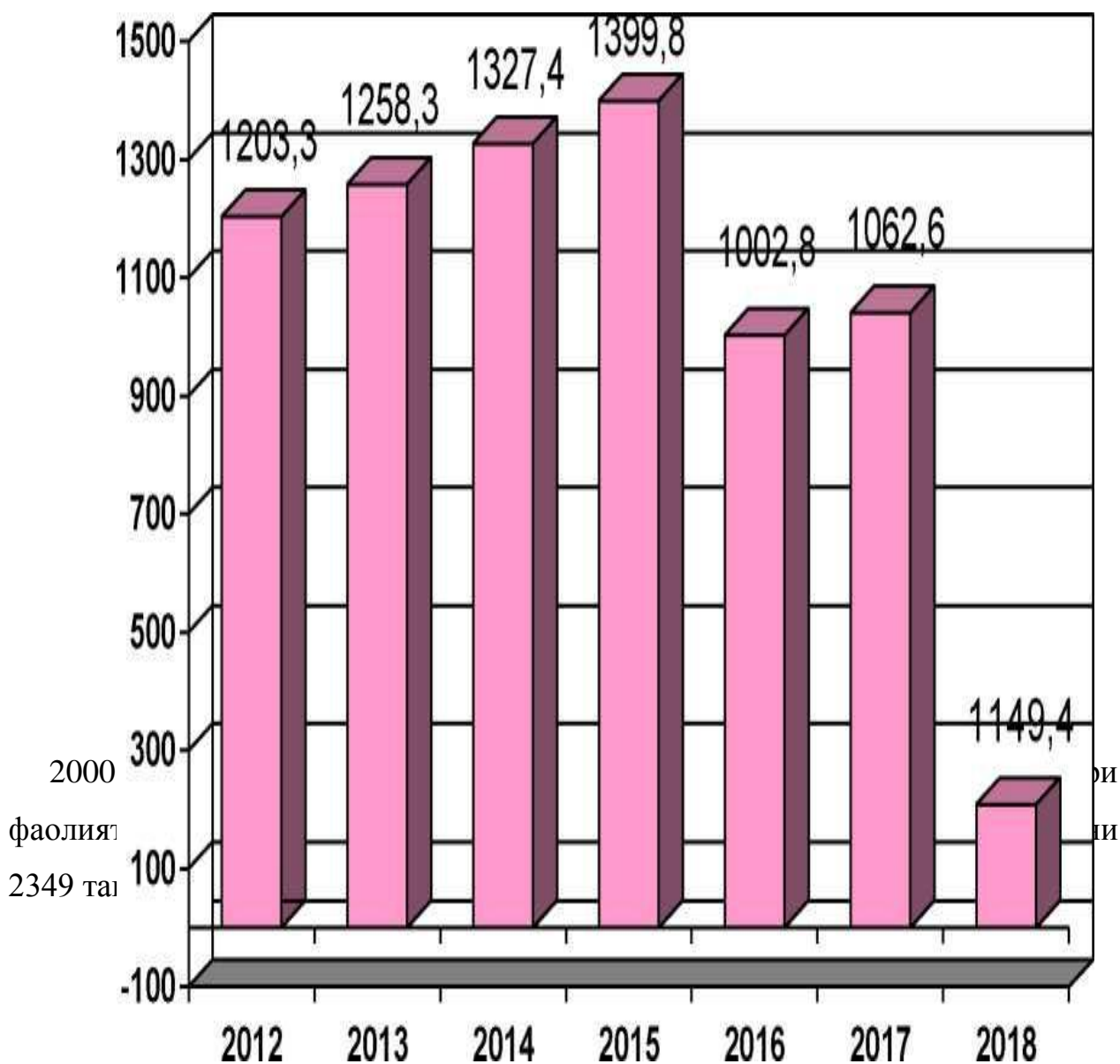

Ўзбекистон Республикасида 2013-2017 йилларда ва 2018 йилнинг 3 ойида автомобил транспортда йўловчи айланмаси ҳажми

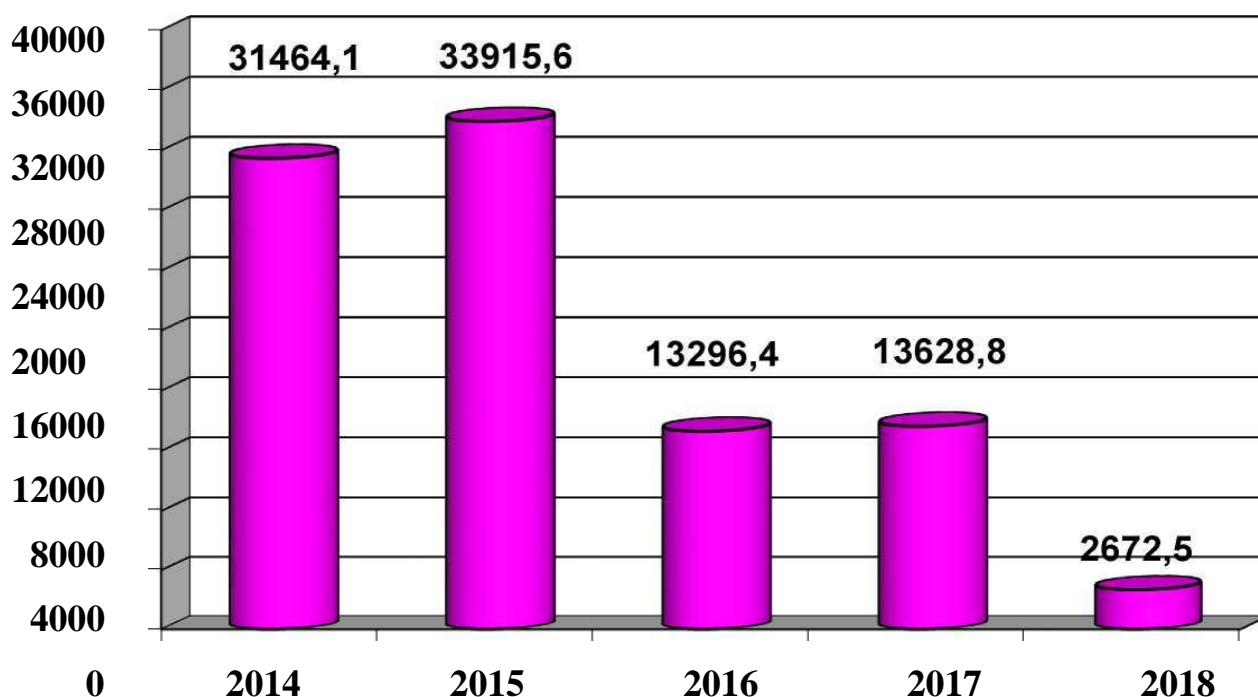
Мамлакатимизда асосан Ўзбекистон Республикасида ишлаб чиқарилган (“Джи эм Ўзбекистон” ҚК, “Самавто” МЧЖ, “ЖВ МАН Ауто – Узбекистан” МЧЖ ҚК заводлари) ҳамда Россия, Беларус ва узоқ хориж мамлакатлари (Германия, Жанубий Корея, Хитой) заводлари томонидан ишлаб чиқарилган автомобиллар ишлатилмоқда. Айниқса кейинги пайтда ташувчилар ўз транспорт воситалари паркини янги ва замонавий уловлар билан тўлдиришга ҳаракат қилмоқда. Хусусан, Самарқанд автомобил заводида замонавий

автобуслар ҳамда катта ва кичик ҳажмли юк автомобиллари ишлаб чиқарилаётгани ташувчиларга жуда қўл келмоқда.

**Ўзбекистон Республикасида 2012-2017 йиллар ва 2018 йилнинг 3 ойида
автомобил транспортида юк ташиш ҳажми динамикаси**

2018 йилнинг 1- чораги давомида республика бўйича жами 19 та очик тендер ўтказилган бўлиб, уларда 177 та йўловчи ташиш бўйича йўналишлар жойлаштирилган. Шундан 20 та шаҳар ичидаги йўналишларини жойлаштириш бўйича 3 та тендер, 135 та шаҳар атрофи ва 16 та шаҳарлараро-вилоятлар ичидаги йўналишларни жойлаштириш бўйича 15 та тендер, 6 та шаҳарлараро-вилоятлараро йўналишларни жойлаштириш бўйича 1 та тендер ўтказилган.

**Ўзбекистон Республикасида 2012-2014 йиллар ва 2018 йилнинг 3 ойида
автомобил транспортида бажарилган юк айланмаси динамикаси**

Автотраспорт хизматлари ва сервисни ривожлантиришнинг прогност кўрсаткичларини бажариш, аҳолига, хусусан қишлоқ аҳолисига кўрсатилаётган автотранспорт хизматлари ва сервис даражаси ва сифатини ошириш доирасида йўналишли транспорт тармоғи ривожланмокда, ҳисобот

даврида очилиши режалаштирилган 8 та йўналиш ўрнига 10 та йўналишнинг фаолияти йўлга қўйилди.

Самарқанд автомобил заводида ишлаб чиқарилган "ИСУЗУ" русумли автобусларини йўналишларга бириктириш ишлари давом эттирилмоқда. 2018-йилнинг январь-март ойларида республика бўйича 11 та ташувчи томонидан 45 та (шундан – 14 таси лизинг, 28 таси банк кредити ва 3 таси тадбиркорнинг ўз сармояси ҳисобидан) "Исузу" русумли автобуслар харид қилинди ва улар йўналишларда аҳолига хизмат кўрсатмоқда. Бундан ташқари, ҳисобот даврида ташувчилар томонидан тижорат асосида фойдаланиш мақсадида 96 та юк автомобили, 15 та микроавтобус ва 170 та (шундан 86 таси "Дамас" русумли) енгил автомобиллари сотиб олинди. Шунингдек, корхона ёки тадбиркорлар томонидан йил давомида автовокзал ва автостантсияларни реконструкция қилиш, қуриш ва жихозлаш учун киритилган инвестициялар миқдори 4.3 млрд. сўмни ташкил этди.

2018-йилнинг 1-чораги давомида автотранспорт соҳасига тадбиркорлик субъектлари томонидан киритилган жами инвестиция миқдори қарийиб 64.2 млрд. сўмни ташкил қилиб, 2017-йилга нисбатан 24.8 млрд. сўмга ортди. Меъёрий-ҳуқуқий базани шакллантириш ва институтсионал ўзгаришлар бўйича Ўзбекистон автомобил транспорти агентлиги томонидан ҳисобот даври давомида 5 та норматив – ҳуқуқий ҳужжат ишлаб чиқилиб, амалга жорий этилди. Шунингдек, вазирлик ва давлат идоралари томонидан ишлаб чиқилган 14 та меъёрий – ҳуқуқий ҳужжатлар экспертиза қилиниб, тегишли хулосалар берилди.

Ўзбекистон автомобиль ва дарё транспорти агентлиги 2017 йил давомида ўз иш фаолиятини Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг мамлақтимизни 2016 йилда ижтимоий - иқтисодий ривожлантиришнинг асосий яқунлари ва 2017 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган

Вазирлар Маҳкамасининг кенгайтирилган мажлисдаги маърузаси ҳамда Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 14 январдаги 1-сон мажлис баёни топшириқларидан келиб чиқувчи топшириқларни бажариш бўйича Ўзбекистон автомобиль ва дарё транспорти агентлигининг 2017 йилга мўлжалланган мўлжалланган ривожланиш Дастурда белгиланган вазифаларни бажарилиши бўйича ишлар олиб борилди.

Республикада олиб борилаётган бозор иқтисодиётини ривожлантиришда, автомобиль транспорти хизматлари сифатини яхшилаш ва соғлом рақобат муҳитини ривожлантириш учун қулай шарт-шароитлар яратиш бўйича муайян ишлар амалга оширилди.

Бу билан автомобиль транспорти хизматларидан фойдаланадиган фуқароларнинг ҳаёти, соғлиғи ва хавфсизлиги таъминланмоқда ҳамда йўловчиларга хизмат кўрсатиш маданияти янада яхшиланмоқда.

Охириги 16 йил давомида республикада фаолият кўрсатаётган йўловчи ташиш йўналишлари сони қарийиб 2336 тага ошиб, ҳозирги кунда 4368 тага етди. Уларнинг 988 таси шаҳар, 2777 таси шаҳар атрофи ва 603 таси шаҳарлараро йўналишларни ташкил этади.

Автомобиль транспорти хизматлари бозорида рақобат муҳитини шакиллантириш бўйича вилоят ва шаҳар ҳокимликларидаги Комиссиялар ҳамда Агентлик қошидаги Идоралараро Комиссия томонидан йўловчи ташиш йўналишлари очик тендер танловлари орқали жойлаштирилмоқда.

2017 йил якуни билан жами 46 та очик тендер ўтказилган бўлиб, уларда 536 та йўловчи ташиш бўйича йўналишлар жойлаштирилган. Шундан 84 та шаҳар ичидаги йўналишларини жойлаштириш бўйича 11 та тендер, 390 та шаҳар атрофи ва 38 та шаҳарлараро-вилоятлар ичидаги йўналишларни жойлаштириш бўйича 32 та тендер, 24 та шаҳарлараро-вилоятлараро йўналишларни жойлаштириш бўйича 3 та тендер ўтказилган.

Ҳисобот даврида Агентлик ва унинг ҳудудий бўлимлари томонидан хўжалик юритувчи субъектларга 1938 та лицензия ва 117179 та лицензия варақалари берилди. 2017 йилнинг 1 июль ҳолатига лицензияланган автомобиллар сони 106429 тани ташкил этди.

Йўл ҳаракати хавфсизлиги давлат хизмати ва солиқ органлари ходимлари билан ҳамкорликда йўлларда 2904 та қўшма рейдлар ўтказилди ва бунинг натижасида автотранспорт эгалари томонидан лицензиялаш тўғрисидаги қонунларнинг 21092 мартаба бузилиш ҳолатлари аниқланди. Рейдлар натижаси бўйича тўпланган материаллар чоралар кўриш учун тегишли солиқ органларига юборилди.

Солиқ органларига топширилган 15240 дона баённомаларга асосан, лицензиясиз фаолият кўрсатган автотранспорт эгаларига нисбатан жами 11 млрд. 179 млн. сўм миқдориди молиявий жарималар қўлланилди.

Автотранспорт соҳасида лицензиялашдан 2016 йилнинг 1-ярим йиллиги якуни билан 23 млрд. 593 млн. сўмлик давлат божи ундирилган бўлса, 2017 йилнинг ҳисобот даврида 33 млрд. 202 млн. сўмлик давлат божи ундирилди, ўсиш қарийиб 40.7 фоизни ташкил этди.

Ҳисобот даврида режадаги 24 та ўрнига 41 та йўловчи ташиш йўналишлари ташкил этилиб, ушбу йўналишларда хизмат кўрсатиш учун жами 236 та, шу жумладан 111 та автобус, 20 та микроавтобус ва 105 та “Дамас” русумли автотранспорт воситалари бириктирилди.

Лизинг компаниялари, банк кредитлари ва ташувчиларнинг сармоялари эвазига янги автобуслар ва юк автомобиллари сотиб олиниб, улар томонидан аҳолига ва иқтисодиёт тармоқларига транспорт хизматлари кўрсатилмоқда.

2017 йилнинг 1-ярим йиллиги давомида 42 та табиркорлик субъектлари томонидан Самарқанд автомобиль заводида ишлаб чиқарилган янги “ИСУЗУ” русумли автобуслардан сотиб олиниб, шаҳар ва шаҳар атрофи йўналишларида хизмат кўрсатилиши йўлга қўйилди (жадвал 3).

№	Вилоятлар	дона
1	Жиззах	74
2	Бухоро	49
3	Наманган	34
4	Фарғона	34
5	Хоразм	34
6	Қорақалпоғистон Республикаси	18
7	Самарқанд	17
8	Қашқадарёда	15
9	Сурхондарё	4
10	Андижон	3
11	Сирдарё	3
	Жами	285

Шу билан бирга, ташувчилари томонидан яна 149 та “Исузу” русумли автобусларини сотиб олиш бўйича шартномалар тузилиб, олдиндан 16 млрд. 562 млн. сўм маблағлар “Самавто” МЧЖга тўланди.

Бундан ташқари, ҳисобот даврида ташувчилар томонидан тижорат асосида фойдаланиш мақсадида 266 та юк автомобили, 13 та микроавтобус ва 180 та (шундан 90 таси “Дамас” русумли) енгил автомобиллари сотиб олинди. Шунингдек, корхона ёки тадбиркорлар томонидан автовокзал ва автостанцияларни реконструкция қилиш, қуриш ва жихозлаш учун киритилган инвестициялар миқдори қарийиб 6.0 млрд. сўмни ташкил этди. 2017 йил давомида автотранспорт соҳасига тадбиркорлик субъектлари томонидан киритилган жами инвестиция миқдори қарийиб 91.5 млрд. сўмни ташкил қилди.

Республикадаги йўловчи ташиш фаолияти билан шуғулланувчи тадбиркорлик субъектлари томонидан ёнилғи маҳсулотларини тежашга қаратилган ташкилий-техникавий тадбирларни бажариш мақсадида, ҳисобот даврида 39 та ташувчи томонидан жами 334 та автобус сиқилган ва суюлтирилган газда ишлашга қайта жиҳозланди.

Меъёрий-ҳуқуқий базани шакллантириш ва институционал ўзгаришлар бўйича 2017 йил январь – июнь ойлари давомида 7 та норматив – ҳуқуқий ҳужжат ишлаб чиқилиб, амалга жорий этилди.

Шунингдек, 14 та норматив–ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳалари ишлаб чиқилиб, шундан 2 таси ўрнатилган тартибда Вазирлар Маҳкамасига киритилиб, 12 таси тегишли вазирлик ва идораларга келишиш учун тақдим этилган.

Бундан ташқари, вазирлик ва давлат идоралари томонидан ишлаб чиқилган 21 та меъёрий – ҳуқуқий ҳужжатлар экспертиза қилиниб, тегишли ҳулосалар берилди.

2017 йилнинг 30 январь кунидан 15 февраль кунигача Қорақалпоғистон Республикаси ва вилоятларда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 10 январдаги ПҚ-2724 қарорнинг мазмун-моҳиятини, автомобиль транспорти соҳасида давлат сиёсатини асосий йўналишлари, қонунчиликка киритилган ўзгариш ва қўшимчалар, Ўзбекистон Республикасининг 2017 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва солиқ ставкалари бўйича киритилган ўзгартиришларни ташувчиларга етказиш мақсадида семинар-йиғилишлари ўтказилди. Мазкур семинар-йиғилишларда Ўзбекистон автомобиль ва дарё транспорти агентлиги, Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги, Давлат солиқ қўмитаси мутасадди ходимлари, Қорақалпоғистон

Республикаси Вазирлар Кенгаши раисининг ва вилоят ҳокимлари ўринбосарлари, ҳудудлардаги ОАВ ходимлари, идора, ташкилот ва ташувчилар раҳбарларининг иштирок этишлари ташкил қилинди.

Жорий йилнинг 1-ярим йиллигида Агентлик бошлиғининг Сурхондарё, Қашқадарё, Бухоро, Навоий, Хоразм, Самарқанд, Жиззах, Андижон вилоятлари ва Қорақалпоғистон Республикасида жисмоний ва юридик шахслар вакиллари билан Сайёр қабуллари ўтказилди ҳамда улар тўғрисида мақолалар “Авто+” газетасининг сонларида ва Агентлик сайтида кенг ёритилди.

Ҳисобот даврида Агентлик тизимидаги “Автодарёттранс-ИЛМ” Давлат илмий-методик марказида автотранспорт корхоналарининг 642 нафар раҳбари, 50 та 88 нафар йўл ҳаракати хавфсизлиги бўйича масъул ходимлари, 729 нафар халқаро ташишларни амалга оширадиган ҳайдовчилар ва 90 нафар яқка тартибдаги тадбиркорлар ўз малакаларини оширдилар.

Ташқи иқтисодий фаолият соҳасида муайян ишлар амалга оширилди, жумладан:

1. Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати билан Қозоғистон Республикаси Ҳукумати ўртасида халқаро автомобиль қатнови тўғрисида 2006 йил 20 мартда имзоланган Битимга ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисидаги Баённома лойиҳаси ишлаб чиқилди, манфаатдор вазирлик, идоралар ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси билан келишиб олинди.

Шунингдек, Баённома лойиҳасининг матни жорий йилнинг 22-23 февраль кунлари Тошкент шаҳрида бўлиб ўтган Ўзбекистон Республикаси ва Қозоғистон Республикаси ўртасидаги икки томонлама ҳукуматлараро Қўшма комиссиясининг ўн олтинчи йиғилишида қозоғистон томони билан экспертлар даражасида келишиб олинди.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 7 мартдаги 05/30-64 сонли топшириғига асосан, мазкур ҳужжат лойиҳаси давлат тилига ўгирилди ва олий даражадаги икки томонлама учрашув доирасида имзолашга тайёрланди.

Жорий йилнинг 22-23 мартада Ўзбекистон Республикаси Президенти

Ш.М.Мирзиёевнинг Қозоғистон Республикасига амалга оширган Давлат ташрифи мобайнида мазкур Баённома имзоланди.

Мазкур Баённомани кучга кириши учун зарур бўлган давлат ички тартиб-таомилларини бажарилиши доирасида Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Халқаро шартномани тасдиқлаш тўғрисида”ги қарори лойиҳаси ўрнатилган тартибда ишлаб чиқилди, манфаатдор вазирлик ва идоралар билан келишиб олинди ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасига кўриб чиқиш учун киритилди (Агентликнинг 2017 йил 1 майдаги 1/181-сонли хати).

Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати билан Қозоғистон Республикаси Ҳукумати ўртасида халқаро автомобиль қатнови тўғрисида 2006 йил 20 мартда имзоланган Битимга ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисидаги Баённома Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Халқаро шартномани тасдиқлаш тўғрисида” 2017 йил 5 июндаги ПҚ-3034-сонли қарори билан тасдиқланди.

2. Франция томонидан қайта ишлаб чиқилган Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати ва Франция Республикаси Ҳукумати ўртасида автомобилда йўловчи ва юкларни халқаро ташувлари тўғрисидаги Битим лойиҳаси тегишли вазирлик, идоралар ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси билан келишиб олинди.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 18 мартдаги 1-117-сонли топшириғига асосан, мазкур ҳужжат лойиҳаси инглиз тилига ўгирилди ва дипломатик каналлар орқали Франция томонига келишиш учун юборилди.

3. Жорий йилнинг 24-25 январь кунлари Ашхобод шаҳрида (Туркменистон) бўлиб ўтган савдо-иқтисодий, илмий-техникавий ва маданий ҳамкорлик бўйича Ўзбек-Туркман Қўшма комиссиясининг ўн учинчи йиғилиши ишида иштирок этилди.

4. Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати ва Польша Республикаси Ҳукумати ўртасида халқаро автомобиль қатнови тўғрисида 2003 йил 10 июлда имзоланган Битимнинг 11 моддасига асосан, жорий йилнинг 14-15 февраль кунлари Варшава шаҳрида (Польша) халқаро автомобиль ташувлари масалалари бўйича ўзбек-польша Қўшма Комиссиянинг биринчи йиғилиши ўтказилди.

5. Жорий йилнинг 22-23 февраль кунлари Тошкент шаҳрида бўлиб ўтган Ўзбекистон Республикаси ва Қозоғистон Республикаси ўртасидаги икки томонлама ҳукуматлараро Қўшма комиссиясининг ўн олтинчи йиғилиши ишида иштирок этилди.

6. Эрон Ислом Республикаси, Уммон Султонлиги, Туркменистон ва Ўзбекистон Республикаси Ҳукуматлари ўртасида халқаро транспорт ва транзит йўлагини яратиш тўғрисидаги 2011 йил 25 апрелда Ашхобод шаҳрида имзоланган Битимга асосан, жорий йилнинг 1-2 март кунлари Тошкент шаҳрида Ишчи қўмитанинг биринчи йиғилиши ўтказилди.

7. Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати билан Хитой Халқ Республикаси Ҳукумати ўртасида халқаро автомобиль қатнови тўғрисидаги Битим лойиҳаси жорий йилнинг 6-7 апрель кунлари Хитой Халқ Республикасининг Ханчжоу шаҳрида бўлиб ўтган транспорт соҳасидаги ҳамкорлик бўйича кичик Қўмитасининг 5-йиғилиши доирасида хитой томони билан экспертлар даражасида батамом келишиб олинди.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 26 апрелдаги 05/1-651-сонли топшириғига асосан, мазкур ҳужжат лойиҳаси давлат тилига ўгирилди ва олий даражадаги икки томонлама учрашув доирасида имзолашга тайёрланди.

Жорий йилнинг 11-13 майида Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг Хитой Халқ Республикасига амалга оширган Давлат ташрифи мобайнида мазкур Битим имзоланди.

Мазкур Битимни кучга кириши учун зарур бўлган давлат ички тартиб-таомилларини бажарилиши доирасида Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Халқаро шартномани тасдиқлаш тўғрисида”ги қарори лойиҳаси ўрнатилган тартибда ишлаб чиқилди, манфаатдор вазирлик ва идоралар билан келишиб олинди ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасига кўриб чиқиш учун киритилди (Агентликнинг 2017 йил 27 июндаги 1/298 сонли хати).

8. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 19 майдаги 557-ф-сонли фармойишига асосан, жорий йилнинг 23-24 май кунлари Хитой Халқ Республикасининг Пекин шаҳрида бўлиб ўтган Шанхай Ҳамкорлик Ташкилотига аъзо-давлатлар ҳукуматлари ўртасида халқаро автомобиль ташувлари учун қулай шароит яратиш бўйича Қўшма комиссиясининг ташкилий йиғилишида иштирок этилди.

9. Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати билан Беларусь Республикаси Ҳукумати ўртасида халқаро автомобил қатнови тўғрисидаги 1994 йил 22 декабрда имзоланган Битимнинг 19-моддасига асосан, жорий йилнинг 14-15 июнь кунлари Тошкент шаҳрида халқаро автомобиль ташувлари масалалари бўйича ўзбек-беларусь Қўшма Комиссиянинг навбатдаги йиғилиши ўтказилди.

Мазкур йиғилишда Ўзбекистон Республикаси Ҳукумати ва Беларусь Республикаси Ҳукумати ўртасида халқаро автомобил қатнови тўғрисидаги 1994 йил 22 декабрда имзоланган Битимга ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисидаги Протокол лойиҳасининг матни беларусь томони билан батамом келишиб (парафирование) олинди.

10. Миллий ташувчиларимизнинг экспорт-импорт юкларини ташилишидаги улушини ошириш, уларни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш, мамлакатимизда мазкур соҳани янада ривожлантириш ва республика бюджетига тушадиган валюта тушумларини кўпайтириш

мақсадида, жорий йилнинг 26 апрель куни Ўзбекистон автомобиль ва дарё транспорти агентлигида манфаатдор вазирлик ва идоралар вакиллари ва республиканинг йирик миллий халқаро ташувчилари иштирокида “Давра суҳбати” ўтказилди.

Ушбу тадбирда Ўзбекистон Республикасида автомобилда халқаро ташувларни янада ривожлантириш, ушбу соҳадаги мавжуд муаммоларни ўрганиш ва уларни бартараф этиш масалалари муҳокама қилинди.

2 БОБ БЎЙИЧА ХУЛОСАЛАР

1. Ўзбекистон автомобиль ва дарё транспорти агентлиги таркибий ва институционал ўзгартириш масалаларини ҳал қилиш, хизматлар бозорини шакллантириш ва ривожлантиришга ҳамда автомобиль ва дарё транспортида юк ва йўловчилар ташиш хавфсизлигини таъминлашга кўмаклашиш учун махсус ваколат берилган давлат бошқаруви органи ҳисобланади.

2. Агентлик ўз фаолиятида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасига ҳисобот беради.

3. Агентлик ўз фаолиятида Ўзбекистон Республикаси Конституциясига ва қонунларига, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг қарорлари ва бошқа ҳужжатларига, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари, қарорлари ва фармойишларига, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари ва фармойишларига, шунингдек мазкур Низомга амал қилади.

4. Автомобил транспорти кичик сектори марказлашмаганлик юкори даражаси билан ажралиб туради: солиқ йиғиш ва йўлларни бошқариш вазифалари тўлиқ паст даражадаги органларга юклатилган. Агар кўшимча тадбирлар қўлланилса, ишни бундай ташкил этиш ҳисоботнинг жиддий тизимини жорий этган бўлар эди.

5. Давлат статистика қўмитасидан олинган маълумотларга кўра, 2018-йилнинг 1-чораги якуни билан республиканинг барча автомобил транспорти воситалари билан юк ва йўловчи ташиш кўрсаткичи 2017-йилнинг шу даврига нисбатан тегишли равишда 104.8 ва 102.0 фоизни ташкил этди.
6. Агарда автомобил транспорти фаолиятининг охириги ўн йил (2007-2017-йиллар) давомидаги асосий кўрсаткичларини қиёсласак, унда 2018-йилнинг 1-чорагида ташилган йўловчилар сони 2007-йилнинг шу даврига нисбатан қарийб 1,29 баробарга ва юк ташиш ҳажми 1,41 баробарга ўсган.

3-БОБ. ЎЗБЕКИСТОН АВТОМОБИЛ ТРАНСПОРТ СОҲАСИНИ БОШҚАРИШНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ЙЎЛЛАРИ

3.1. Автомобил транспорт соҳасини ҳудудлар бўйича бошқаришни такомиллаштириш

Ўзбекистон Республикаси мустақиллиги эълон қилинганидан кейин авваламбор, транспорт мажмуаси алоқаларига эътибор кучайди. Ўзбекистоннинг географик ўрнини, денгизлар, бандаргоҳлар ва йирик транспорт тармоқларига бевосита чиқиш йўлларининг йўқлигини эътиборга оладиган бўлсак, транспорт тармоқлари ва коммуникацияни ривожлантириш билан боғлиқ муаммолар ва масалаларни ҳал этиш устивор стратегик аҳамият касб этиши маълум бўлади. Ўзбекистон Республикасининг ягона транспорт бозорини ташкил этиш транспорт стратегиясининг асосий мақсадларидан биридир. Мамлакат транспорт йўналишларининг ғарбдан-шарққа кесишган географик ҳудудда жойлашуви миллий транспорт инфратузилмасининг интенсив ривожланишини таъминлаш мақсадида логистик бошқарув ёндашувини амалга ошириш асосий омил бўлиб хизмат килади.

Транспорт тизимининг муҳимлиги иқтисодий ривожланиш учун мақсадли дастурни амалга оширишни, ҳар хил транспорт турларини ривожлантиришга қаратилган комплекс мақсадли дастурни амалга оширишни тақозо этади. Ушбу мақсадли дастур транспорт тизимини ривожлантириш учун олдида қуйидаги тасвирланган мавжуд муаммоларни ўз олдида қўяди:

- Транспорт инфратузилмасини эксплуатация қилиш ва ривожлантириш;
- Йўловчи ва юк транспорти хизматларини такомиллаштириш;
- Халқ хўжалигини юк ташишга бўлган талабини кондириш;
- Халқаро транспорт алоқалари ва транспорт йўлакларидаги мавжуд муаммоларни бартараф этиш;
- Транспорт инфратузилмасида ҳаракат хавфсизлигини таъминлаш ва экологик муаммолар.

Ривожланган давлатлар тажрибаси шуни кўрсатадики, транспорт ва таълимни ривожлантиришнинг миллий нодавлат уюшмасини ташкил этиш юқори самара бермоқда. Уюшма ўз ичида транспорт, илмий ва ўқув марказлари фаолиятини мувофиқлаштиради ҳамда транспорт соҳасидаги илмий изланишларини ва таълимни замон талабларига мос равишда йўналтиради⁸. Уюшманинг асосий фаолият йуналишлари куйидагилардан иборат:

- Транспорт тизимига тегишли фундаментал ва аниқ лойihalарни амалга ошириш;
- Транспорт тизимида худудий ривожланиш моделларини шакллантириш;
- Замонавий ахборот, телекоммуникациявий ва навигация технология ларига асосланган холда мултимодал ва аралаш усулда транспортда ташиш муаммоларининг логистик мониторингини ўтказиш;
- Профессионал транспорт таълими соҳасида концепсия стратегияни, қайта ишлаб чиқиш ва бошқалар.

Уюшма томонидан амалга ошириладиган тадқиқотлар махсус илмий дастур томонидан грантлар асосида маблағ билан таъминланиши мумкин. Дастурнинг асосий мақсади Ўзбекистоннинг “интеллектуал” миллий транспорт тизимини ташкил этиш ва ривожлантиришдир.

Ушбу дастурда учта илмий йуналишни амалга ошириш мумкин: транспорт логистикаси ва телематика, транспортни сифатли бошқариш тизими, транспорт соҳасида таълим ва фаннинг ривожлантирилиши. Илмий-изланишларда куйидаги масалаларни амалга ошириш керак:

- Худудий транспорт тизими моделларини шакллантириш;

⁸ Lesleyfekisa davidshilburblan OBoules. Leadership in governance: Exploring collective board leadership in sport governance systems, june 2018, pages 221-231

Транспорт объектларинининг логистик тизими учун ягона ахборот хуудини яратиш;

- Транспорт тармоклари фаолиятини такомиллаштиришда ахборот технологияларидан самарали фойдаланиш;
- Ташиш жараёнида шаклланадиган сифат омилларини аниқлаш;
- Мавжуд техник таъминотни хуудлар буйича тўғри тақсимлай олиш;

Кўрсатиб ўтилган муаммоларни ҳал этишга қаратилган услубий ёндашувларни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш- миллий транспорт тизимини ривожлантириш илмий ва давлат дастурларининг навбатдаги боскичдаги вазифалари хисобланади.

Ўзбекистонда йирик транспорт ва экспедиторлик ташкилотлари ўзларининг терминал тизимларини ташкил эта бошладилар, шунинг учун юк тарқатувчи ва логистик марказлар, логистик сервис кўрсатиш ишларини қўллаб-қувватлаб турувчи ахборот-компютер тизимларини тузишга, хуудларда қўллаб эркин иктисодий зоналарни яратишга эҳтиёж сезилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Навоий” эркин индустриал-иктисодий зона ташкил этиш тўғрисида” 2008 йил 2 декабрдаги ПФ-4059-сонли Фармони, “Ангрен” махсус индустриал зонасини барпо этиш тўғрисида” 2012 йилдаги ПФ-4436 сонли Фармони, “Жиззах” махсус индустриал зонасини ташкил этиш тўғрисида” 2013 йил 18 март ПФ-4516-сонли фармони юкоридаги фикримизнинг яққол исботидир.

“Жиззах” махсус индустриал зонаси фаолиятининг асосий вазифалари ва йўналишлари қуйидагилар:

- ички ва ташки бозорларда рақабатбардош булган юкори кушилган кийматга эга махсулот ишлаб чиқариш буйича замонавий, юксак

технологияли ва инновацион ишлаб чиқаришларни барпо этиш ва уларнинг самарали фаолият юритиши учун тугридан-тугри инвестицияларни жалб этиш;

- махсус индустриал зонага қирувчи минтакаларнинг ишлаб чиқариш ва ресурс салохиятидан комплекс ва самарали фойдаланишни таъминлаш, минерал-хомашё ресурсларини ва қишлоқ хужалиқ хомашёсини чуқур қайта ишлаш бўйича янги ишлаб чиқаришларни барпо этиш;

- махсус индустриал зона ва умуман республика қорхоналари уртасида муштакам кооперацион алоқалар урнатиш ҳамда саноат кооперациясини ривожлантириш асосида маҳаллий хомашё ва материаллар негизида юксак технологияли маҳсулот ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш жараёнларини чуқурлаштириш;

- “Жиззах” МИЗ ҳудудида транспорт, муҳандислик-коммуникация ва ижтимоий инфратузилманинг жадал ривожланишини ва улардан самарали фойдаланишни таъминлаш.

“Ангрен” махсус индустриал зонаси фаолиятининг асосий вазифалари ва йўналишлари қуйидагилар:

- ички ва жаҳон бозорларида рақобатбардош булган юқори қўшилган қийматга эга маҳсулот ишлаб чиқариш бўйича замонавий, юксак технологияли ишлаб чиқаришларни барпо этиш ва уларнинг самарали фаолият юритиши учун инвестициялар, энг аввало тўғридан-тўғри инвестицияларни жалб этиш борасида қулай шарт-шароитларни шакллантириш;

- махсус индустриал зонага қирувчи минтақанинг ишлаб чиқариш ва ресурс салохиятидан комплекс ва самарали фойдаланишни таъминлаш, минерал-хомашё ресурсларини янада чуқурроқ қайта ишлаш бўйича янги ишлаб чиқаришларни барпо этиш;

- махсус индустриал зона ва умуман республика қорхоналари уртасида муштакам кооперацион алоқалар урнатиш ҳамда саноат кооперациясини ривожлантириш асосида маҳаллий хомашё ва материаллар негизида юксак

технологияли маусулот ишлаб чиқаришни мауаллийлаштириш жараёнларини чуқурлаштириш;

- транспорт, муандислик-коммуникация ва ижтимоий инфратузилмани жадал ривожлантириш уамда самарали фойдаланиш, “Ангрен” логистика маркази салоҳиятини, юкларни автомобил ва контейнерларда ташиш борасида яратилган тизимни янада ривожлантириш ҳамда улардан кенг кўламда фойдаланишни таъминлаш.

Худудларда логистика марказларининг ташкил этилиши иктисодиётнинг барча тармоқларига (биргина транспорт эмас) ўз таъсирини кўрсатади ва ривожлантиришни таъминлайди. Шундай экан худудларда транспорт ва коммуникацияни ривожлантиришнинг асосий бўғини иктисодий зоналарни ташкил қилишдир.

Худудларда транспорт тармоқларини ривожлантиришда логистика концепсиясини тадбик этиш асосий фаолият йуналишларидан бири ҳисобланади.

Логистик фаолият интеграцияли аҳамиятга эга бўлиб, у товар (хизмат) ларга эҳтиёж пайдо бўлгандан, то истеъмолчини қониқтиргунча бўлган ораликни ўз ичига олади. Макродаражадаги логистика турли хил ташкилотларининг интеграциялашуви орқали бизнес мақсадига эришгунгача бўлган биргаликдаги фаолиятини акс эттиради.

Барча фаолият ва операциялар режалаштирилиши, бошқарилиши ва мувофиқлаштирилиши лозим. Логистиканинг асосий интеграциялашган тизимини шундай муҳим бизнес соҳалари, яъни хом-ашё ва материалларни сотиб олиш, маҳсулотни ишлаб чиқариш ва сотиш, транспорт, ахборот ва бошқалар ташкил этади.

Логистиканинг асосий хусусиятларидан бири ҳар хил корхоналарнинг товарлари истеъмолчиларга етиб боргунга қадар уларнинг биргаликдаги фаолиятидир. Бундай фаолиятга маблағни пасайтириш захира манбаларини очишга ёрдам беради. Шу билан бирга логистик шериклар ўртасида умумий

фойдани таксимлаш механизмининг йўқлиги бу ишни амалга ошириш самарадорлигини бирмунча пасайтиради.

Ўзбекистонда логистиканинг секин ривожланишига сабаб бўлаётган муаммолар қуйидагилар:

- Логистика тушунчаси кўпгина ишбилармон ва менджерлар учун янгилик. Ўзбекистонда малакали мутахассислар талаб даражасида етишмайди, логистика соҳасида менежерлар, ишбилармонлар кам, бу эса логистиканинг моҳиятини тушунишни қийинлаштиради.

- Ташкилотларда логистика тамойилларини амалга ошириш учун шароит етишмайди. Кўпгина ташкилотлар иктисодиёт режаси олдида “тиззагача чўкишган”.⁹ Кўпгина корхоналарда логистика хизматини шакллантиришда кийинчиликлар мавжуд булиб турибди. Хусусий фирмалар ходимлари бажарилиши керак булган функциялари ва бу булинмаларнинг фаолияти хақида паст тасаввурга эгадирлар.

- Миллий қонунчилик халқаро қонунчиликда, халқаро савдо соҳасида, ҳаракат, халқаро ташиш, миллий ташиш ва ички ташиш шунингдек, аралаш ташиш масалаларида хали етарлича ўзаро мослаштирилмаган. Товарлар ҳаракатини тўсиб туришга олиб келадиган омиллар, оқибатида логистик занжирнинг узоқ муддатда узилишига олиб келади ва у маълум вақтгача чўзилиши мумкин. Шу сабабли корхона раҳбарлари ва ходимлари ўз мақсадларини амалга оширишларида логистикани тадбиқ этишда ишончсизликка олиб келиши мумкин.

Ҳозирги кунда умуммеъерий ҳужжатлар, конвенсиялар йўқ ёки етишмайди. Шулардан келиб чиқиб қонун чиқарувчи органлар халқаро ҳуқуққа асосланган қонунларни меъерий далолатномаларни ишлаб чиқишлари лозим. Бу ҳужжатлар бизнесни ривожлантиришга ёрдам бериши, қаттиқ чегараланган доирага солмаслиги ва тусиқлардан ҳоли бўлишини таъминлаши керак.

⁹ Хориева Ё.К. Халқаро юкларни ташишни оптималлаштириш. Тошкент. 2003й.

- Чет эл логистик ташкилотлари билан яхши алоқа йўқлиги, халқаро логистик уюшмалари билан давлатлараро ҳуқуқий алоқаларни белгилаш, солиқ, божхона, баъзи вазирликлар, департамент ва бошқалар томонидан корхоналар ишбилармонлик фаолиятининг олиб борилиши даражаси етарли эмаслиги.

3.2. Миллий автомобил соҳасини бошқаришни халқаро тармоққа интеграциялашув йўналишларини кенгайтириш

Замонавий халқаро иқтисодий муносабатларнинг асосида жойлашган глобализация ва кучли интеграция иқтисодиётни янада тез ва кескин тарзда шаклланишига сабаб бўлмоқда. Кўпчилик экспертларнинг таъкидлашича, ҳозирги кескин иқтисодий тизимнинг кучли глобализациялашган асосини ўзгартириш мумкин эмас. Фақат ана шу жараёнларга мослашган ҳолда унинг ташкил килувчи элементлари ҳисобланган асос соҳаларни ривожлантириш билан ҳозирги вазиятда рақобатбардошликни сақлаб қолиш мумкин. Ҳозирда ихтисослашган ишлаб чиқаришни ва жаҳон миқёсида ҳамкорлик алоқаларини чуқурлашишини шакллантирувчи транспорт тармоқлари соҳаси муҳим рол ўйнайди.

Ушбу асос соҳалардан бири сифатида тобора кескинлашиб бораётган жаҳон иқтисодиёти мамлакатлар олдига амалда иқтисодий ўсишни таъминловчи омил ва манбаларни гуруҳлаш ҳамда иқтисодий салоҳиятни белгилаб берувчи соҳаларни ривожлантириш каби вазифаларни қўймоқда. Ушбу жараёнларлар очик денгизга чиқиш имконияти бўлмаган Марказий Осиё давлатлари олдига транспорт корридорларини ривожлантириш ва халқаро юк ташиш тизимини такомиллаштириш каби муҳим масалани қўймоқда.

Ўзбекистон автомобил транспорти агентлиги ваколатли орган сифатида фаолият олиб боради; халқаро автомобил ташувлари соҳасида 28 та ҳукуматлараро келишувларга, республикамизда 9 та конвенцияга, 2 та халқаро келишув ва битта халқаро баённомага қўшилган. Ўзбекистон

Республикаси Вазирлар Махкамасининг 2002 йил 10-декабрдаги 433-сонли қарорига асосан хорижий автоташувларни Ўзбекистон ҳудуди бўйлаб транзит ҳаракатланишга мўлжалланган автомобил йўллари руйхати тасдиқланган. Марказий Осиё минтақасида ўзининг қулай жўғрофий жойлашуви туфайли Ўзбекистон кўплаб йўналишлар бўйича юклар ва йўловчиларнинг транзит ташувларини қисқа йўл билан таъминлаш имкониятига эга.

Ўзбекистон автомобил транспорти агентлиги мамлакатимизнинг транзит салоҳиятини оширишга катта эътибор бермоқда. Бугунги кунда Ўзбекистон Республикасида Европа, Осиё ва Африканинг денгиз портларига қисқа йўл билан чиқишни таъминловчи йўналишлар бўйича автоташувлари амалга оширилмоқда. Европага транзит ташувлар учун қуйидаги автомобил йўллари йўналишларидан фойдаланилади:

1-коридор: Болтиқбуйи мамлакатлари орқали 2 та йўналишни назарда тутади:

Биринчиси: Ўзбекистон - Қозоғистон - Россия - Латвия, бу ердан Латвиянинг “Лиепия” порти орқали Германиянинг “Росток” портига денгиз бўйлаб паром билан чиқилади.

Иккинчиси: Ўзбекистон - Қозоғистон - Россия - Беларусия - Литва, у ерда Литванинг “Клайпеда” портидан паром ёрдамида Германиянинг “Кил” портига ташувлар амалга оширилади.

2-коридор: Ўзбекистон - Қозоғистон - Россия - Беларус - Польша. Миллий автоташувлар учун Польша ҳудуди орқали Европа давлатларига бориш жуда қулай, чунки ташувлар қуруқ йўл орқали амалга оширилишдан ташқари, бунда вақт ва масофа анча камаяди.

3 - коридор: Ўзбекистон - Қозоғистон - Россия - Украина - Словакия - Чехия. 2- ва 3- коридорлардан фойдаланиш Европа давлатларига ташувларни қуруқ йўл орқали амалга ошириш имконини беради. Словакия ва Чехия ҳудуди орқали транзит йўналиш юклари Ғарбий Европага ташиш учун муқобил йўналиш бўлиб, у узбек автоташувчиларнинг рақобатбардошлигини

оширишга кўмаклашиш билан бирга анча тежамли ҳисобланади, чунки ташувлар муддатлари 4 кунгача қисқаради.

Миллий автоташувчилар томонидан Эрон ва Туркияга экспорт юкларини ташилишида 2 та йўналишни ўз ичига олган 4 та коридордан фойдаланилади.

Биринчи йўналиш: Ўзбекистон - Туркменистон - Эрон (Бандер - Аббос порти), иккинчи йўналиш: Ўзбекистон - Туркменистон - Эрон - Туркия (Мерсин порти). Мазкур йўналишлар қуруқ йўл йўналишлари ҳисобланишади ва шунинг учун улар анча тежамли.

Юкларни Ўзбекистон Республикасидан Европа мамлакатларига ташишда ТРАСЕКА коридори муҳим аҳамиятга эга. Бунда Каспий денгиздаги 3 та ва Қора денгиздаги 3 та, жами 6 та портлардан фойдаланилади.

Каспий денгизи орқали ташувлар “Туркман боши” порти (Туркменистон), “Ақтау” порти (Қозоқистон) орқали амалга оширилади.

Қора денгиз орқали ташувлар “Поти” ва “Батуми” (Грузия Республикаси) портлари орқали амалга оширилади. ТРАСЕКА коридори паром ёрдамида босиб ўтиладиган денгиз участкаларини ўз ичига олади.

Ҳозирги кунда амалга оширилаётган транзит йўналишлардан ташқари яна иккита йўналиш қурилиши режалаштирилган.

Трансафғон йўналиши (6-коридор) Ўзбекистонни Эрон ва Афғонистон портлари билан боғлайди. Ушбу коридор бугунги кунда энг ёш ҳисобланиб, у Афғонистонда тинчлик урнатилиши билан энг жозибадор йўналишлардан бирига айланиб бормокда. 2003 йил 18 июнда Техрон (Эрон)да Афғонистон Ислом Республикаси, Эрон Ислом Республикаси ва Ўзбекистон ҳукуматлари ўртасида халқаро транспорт йўналишлари тўғрисида 3 томонлама шартнома имзоланиб, унда қуйидаги устувор йўналишлар белгиланди: “Термиз - Мозори Шариф - Шибегон - Маймана - Ҳирот - Дугорун - Бандер - Аббос” йўналиши; “Термиз - Мозори Шариф - Шибегон - Маймана - Ҳирот - Дугорун - Машхад - Техрон - Бозорган” йўналиши.

Мазкур транспорт йўналишлари автомобил йўллари Эроннинг Форс

курфазида жойлашган жанубий портларга олиб чиқади.

7-коридор ёрдамида (Қирғизистон орқали транзит билан) “Тошкент - Андижон - Ўш - Саритош - Иркештам - Қашқар (Хитой Халқ Республикаси)” йўналиши буйича Шарқий Хитой ва Жанубий Хитой денгизларига чиқиш назарда тутилган.

Ўзбекистон Европа ва Шарқий Осиёнинг қуруқликдаги ва ҳаво орқали ўтадиган муҳим чорраҳаларда жойлашганлиги туфайли юклар ва йўловчиларни автомобил транспорти, темир йўл ва ҳаво транспортлари орқали транзит усулда ташишда истиқболли халқаро транспорт пункти ҳисобланади.

Ўзбекистон минтақادا қулай географик ўринни эгаллаб турган бўлсада, шу хусусияти билан ҳам ажралиб турадики, у дунёнинг қитъаларини ўзаро боғловчи энг яқин денгиз бандаргоҳига чиқиш учун қаида икки мамлакатдан ўтиб бориш керак бўлган озчиликни ташкил этувчи давлатлардан биридир. Иккинчи томондан, халқаро юкларни ташишда Ўзбекистон ҳайдовчилари йўлида турли хил моддий ва номоддий тусиқлар мавжудлиги туфайли муайян қийинчиликларга учрамоқда. Бу ҳол халқаро транзит юк ташишни осонлаштириш, миллий транспорт ва коммуникациялар тизимини халқаро тармоққа интеграциялашув жараёнини такомиллаштириш масалалари фавқулодда долзарблигини кўрсатади.

Юк ташишни амалга оширишда транспорт турини танлаш муҳим рол уйнайди. Темир йўл транспортида ташишни ташкил этишда, тулов қийматининг миқдори, вагон турига, ташиш узунлиги ва тезлигига боғлиқ. Контейнер ёки бошқа упаковканинг кимга тегишлилигини ҳам инобатга олиш керак. Автомобилда юк ташиш учун тўловнинг қийматига, ташиш йўлининг узунлигига, ташилаётган юкнинг ҳажмига ва массасига, ишлатилаётган автомобил тури ва юк кўтара олиш имкониятига боғлиқ.

Транспорт турларининг барчасида ташиш, ташиш буйича қарорларни қабул қилиш логистик жараёндаги энг масъулиятли вазифа бу юк ташувчини

танлаш хисобланади. Бунда бирор-бир маълум танлов схемасига асосланиши лозим. Транспорт тури аниқланган бўлса, у ҳолда махсус транспорт хизматлари бозорининг таҳлили ўтказилиши керак. Одатда, хизматлар бозорида ҳар хил ташкилий-ҳуқуқий шаклга эга бўлган куп сонли ташувчилар фаолият кўрсатадилар. Юк ташувчини танлашда, одатда, махсус ишлаб чиқилган, кўрсаткичларнинг мезонлар тизимига асосланиши керак. (4-жадвал).

4-жадвал

Юк ташувчи танлашнинг асосий мезонлари

Мезонлар мазмуни	Даража
Ўтказиш муддатининг ишончилиги	1
Ташишга кетган харажатлар	2
Юкни ўтказишнинг умумий вақти	3
Ташувчи таърифни ўзгартиришга тайёр эканлиги	4
Юк ташувчининг молиявий барқарорлиги	5
Юкни қайта ишлаш учун керак бўлган қушимча ускуналар Мавжудлиги	6
Бутлаш ва олиб боориш учун қушимча хизматлар мавжудлиги ва юкни бутлаш	7
Юкни кузатиш ва мониторинги	8
Маршрутларнинг мослашувчанлиги	9
Гулам хизматларини курсатиш имконияти	10
Транспорт хизматларини сотишни ташкиллаштириш сифати	11
Махсус ускуналар мавжудлиги	12

Юк ташувчини танлашда, юк жунатувчи ёки юкни қабул қилувчининг, айрим хизматларни бажарувчи ёки уларни бажарилишини ташкил этувчи эҳдпедиторнинг фаолиятини ҳисобга олиш ҳам муҳимдир. Улар қуйидагилар:

- o Маршрут бўйича ташишни ташкил этиш;
- o Ташиш шартномасини тузиш;
- o Юкни жўнатилишини ва қабул қилинишини таъминлаш;
- o Божхона хужжатларини расмийлаштириш ва операцияларни амалга ошириш;
- o Божлар, йиғимлар ва ташиш бўйича бошқа харажатларни тўлаш;
- o Юкларни сақлашни, омборхонага жойлаштиришни, турларга ажратишни, тўплашни ва бошқаларни назорати;
- o Ахборот, суғурта ва бошқа хизматларни кўрсатиши.

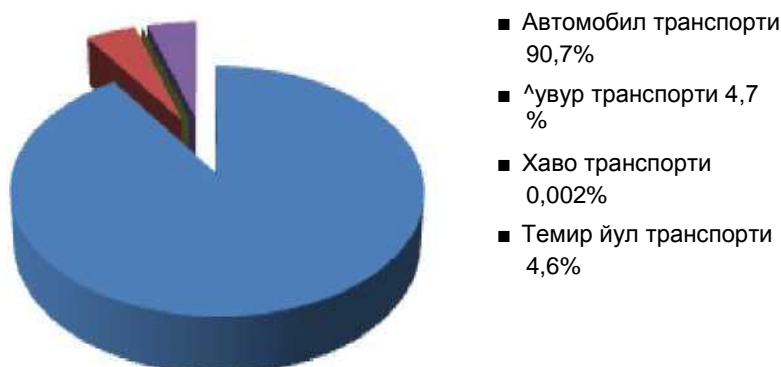
Юк ташишнинг самарадорлигини оширишда ва миллий транспорт ва коммуникациялар тизимини халқаро тармоққа интеграциялашувида бундай функцияларни тугри таксимлаш муҳим ва долзарб ҳисобланади.

Маълум транспорт турида ташиш ишини тартибга солувчи ва такомиллаштирувчи амалдаги умумий кодекс ва низомлар билан бир қаторда ҳар бир аниқ ҳолда ҳам ташиш шартномаси тузилади. Бу ҳужжатда юк ташувчи айтилган юкни белгиланган муддатда берилган манзилгача ташиб бериш, жунатувчи эса белгиланган тартибда юк ташувчи ишига ҳақ тулаш мажбуриятларини оладилар.

Ўзбекистон Республикасида транспорт тармоқларида юк ташишни такомиллаштирувчи қонун ҳужжатлари етишмайди ёки баъзилари умуман эскириб кетган. Валюта тизими, солиқ тизими божхона тизимлари такомиллашиб турган бир пайтда юк ташиш тизими учун уни такомиллаштирувчи қонун ҳужжатларини ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқдир.

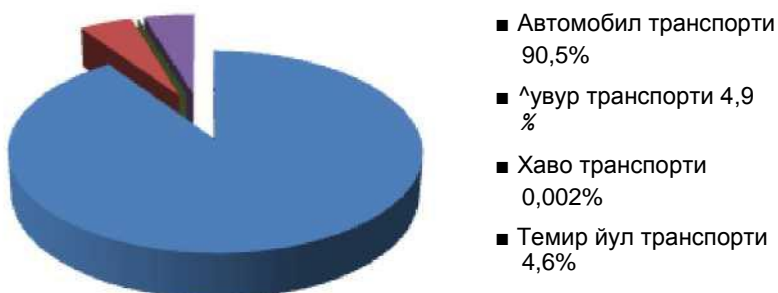
Халқаро юкларни ташиш, транспорт тармоқларининг энг жадал ривожланаётган турларидан биридир. Бозор ислохотларини амалга ошириш йилларида транспортда юк ташиш ҳажми 15 баробарда зиёдрокка ошди. Агар ҳар бир транспорт тармоғига тўғри келувчи ташилган юк ҳажмини фоизларда таҳлил қиладиган бўлсак, 2015 йилда Ўзбекистонда бу кўрсаткич темир йўл транспорт тармоғида 4.6% ни, ҳаво йўллари транспорт тармоғида 0.002% ни,

автомобил транспорт тармогида 90.7 %ни, кувур транспортда 4.7%ни ташкил этади. 2015 йилда эса бу курсаткич темир йўл транспорт тармогида

4.6% ни, хаво йўллари транспорт тармогида 0.002% ни, автомобил транспорт тармогида 90.5 %ни, кувур транспортда 4.9%ни ташкил этади.

2-расм. 2016-йилда транспорт тармоқларида юк ташиш хажми¹⁰

Юк ташиш хажмини ва юк ташиш айланмаси аниқ рақамларда ва йиллар буйича тахлил киладиган булсак, 2010 йилда жунатилган юк хажми 1176,8 млн тоннани ташкил этган булса ушбу курсаткич 2011 йилда 1275,5 млн тоннани ташкил килади, бу дегани 2011 йилда 2010 йилга нисбатан юк жунатиш хажми 8,4 % ошганлигини билдиради. Юк айланмаси эса 2011 йилда 2010 йилга нисбатан 4% ошганлигини гувоҳи буламиз. (5 - жадвал) Агар хар бир тармок буйича бу курсаткичларни тахлил киладиган булсак, автомобил транспортининг салмоги жуда катта уринни эгаллайди. 2010 йилда

жунатилган юк хажми 1066,1 млн. тоннани, 2011 йилда эса бу курсаткич 1156,4 млн тоннани ташкил этади, бу дегани темир йўл транспорти ва кувур йўллари оркали жунатилган юк хажмидан 20 баробардан купрок булиши фикримизнинг яққол исботидир.

5- жадвал

Юк ташиш ва юк ташиш айланмаси

	2014 й.	2015 й.	2016 й.	2017 й.
Жунатилган юк, млн. тонна	950,4	1078,0	1176,8	1275,5
шу жумладан транспорт оркали:				
темир йўл	62,8	65,6	56,9	59,2
Автомобиль	811,2	959,3	1066,1	1156,4
кувур йўллари	76,4	53,0	53,7	59,9
хаво, минг тонна	6,0	15,9	29,5	30,7
Юк айланмаси, млн. т-км	83,8	77,8	75,8	78,8
шу жумладан транспорт оркали:				
темир йўл	23,4	24,2	22,3	22,5
Автомобиль	21,0	23,2	24,5	26,1
кувур йўллари	39,3	30,3	28,9	30,1
хаво, минг тонна	84,0	102,9	168,0	162,5

Агар хаво транспорти кўрсаткичларига эътибор берсак бу кўрсаткич йиллар мобайнида ошиб бориш тенденциясига эга, лекин бошқа тармоқларга нисбатан анча пастлигини ифодалаб турибди. Хаво транспорт тизимида юк ташиш самарадорлигини ошириш учун қуйидаги омилларга эътибор бериш керак:

- Эркин иктисодий зоналарни ташкил қилиш ва кўпайтириш;
- Божхона тизимидаги имтиёзларни куллаб кувватлаш;
- Солиққа тортиш буйича имтиёзлар бериш;
- Турли авиакомпаниялар билан узоқ муддатга шартномалар тузиш;
- Чет эл инвестицияларини кенг жалб қилиш.

Бу омиллар нафакат авто транспорти балки барча транспорт тармоқларида юк ташишнинг самарадорлигини оширишда дастурамал бўлиб хизмат қилади.

Самарали ва бозор талабларига мўлжалланган транспорт хизматларининг янги тизимини яратишни таъминловчи ва юк ташишнинг самарадорлигини

оширувчи асосий шарт-шароитларга қуйидагиларни киритиш мумкин:

- Мултимодал транспорт учун махсус мустақил ташкилот мувофиқлаштирилган логистик юк ташиш операторини ташкил қилиш;
- Лойihalаш ва терминалларни барпо қилиш, махсус транспорт жихозлари ҳамда юкларни етказишнинг янгича қайта юкловсиз технологиясини ҳам камраб олган транспорт инфратузилмасини ривожлантириш;
- Мултимодал юк ташиш бозорида бошқарув ва маркетинг ахборот тизимларини лойihalаштириш ва яратиш;
- Мултимодал транспорт, шу жумладан хавфсизлик стандартлари ва транспорт хизматлари сифати, мувофиқлашган қайта юклашларнинг икки ёклама шартномаларини шакллантириш замирида, ҳуқуқий ҳужжатларни расмийлаштириш учун қонунчиликни шакллантириш.

ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР

БМИ бажариш жараёнида транспорт тармоқлари ва коммуникацияларни ривожлантиришнинг устувор йўналишларини ўрганиш бўйича қуйидаги принципиал хулосалар олинди.

1. Транспорт - иктисодиёт моддий базасининг асосий бўғинларидан бири ҳисобланиб, иктисодиётнинг нормал фаолиятини таъминлайди, ижтимоий ишлаб чиқариш кучларини хомашё ресурслари ва ҳудудий истеъмолга мос равишда жойлашувига имкон яратади.

2. Иктисодиётнинг бошқа тармоқларида бўлгани каби транспортда ҳам нархлар тизими ҳаққоний эмаслиги, меҳнат манфаатдорлигининг талаб даражасига тўғри келмаслиги, ташкил этишдаги камчиликлар транспорт иши самарадорлигини кескин пасайтириб юборади. Мазкур сектор олдида ана шундай муаммоларни ҳал қилиш вазифаси турибди.

3. Транспорт тармоқларида юк ташишларнинг ҳар хил вариантлари учун фойда ва ҳаражатларни солиштириб, иктисодий тадқиқот ўтказиш зарур. Бу тадқиқотлар мулоқотлар учун объектив базани ва узоқ келажакка ҳаракатни барпо қилади.

4. Иктисодиётда миқдорлар талабини қондириш учун турли хилдаги транспорт хизмати кўрсатиш зарур. Ҳар бир хизмат турига нархлар турлича бўлиши керак. Ундан ташқари иктисодий ўзгаришларни бошидан кечираётган мамлакатлар учун ҳам, Ўзбекистондаги каби, узгартиришлар тез ва ўз вақтида киритилиши керак. Ҳаражатларга узгартириш киритилса асосий фондлардан фойдаланиш даражаси пасаяди, капитал маблағлар ва транспорт турлари уртасида ресурсларнинг тақсимланиши узгариши кутилади. Раҳбарият нархлар ошишини тартибга солувчи самарали механизмни ишлаб чиқиши ва у ҳақиқий таннархга асосланиши керак.

5. Тармоқ учун рағбатлантириш тизимини ишлаб чиқиш, хусусан; нархлар транспорт ва техник хизмат курсатиш турларига мос келиши керак; солиқ ва йигимлар ҳаққоний мезонларга асосланиши керак. Рағбатлантириш тизимидаги ўзгаришлар инструкция, ечим қабул қилиш ва хоказолар билан

мос келиши керак.

6. Хукумат автомобил транспорти соҳасида ракобат бозорини яратишга ҳаракат қилиш керак. Бир неча унлаб амалий мустақил ва бообру транспорт корхоналари мавжуд, лекин улар давлат мулкидир. Янги хусусий транспорт корхоналари яратилиши керак.

7. Хукумат давлат қармоғидаги корхоналар уртасидаги муносабатларни ривожлантиришга эътиборни қўйиши керак. Тижорат ва уз-узини қопловчи тамойилда ишловчи барча корхоналар алоҳида (мухтор) бўлишлари керак. Қўпчилиги давлат мулки бўлсада, хусусий корхона макомини олишлари лозим. Баъзи корхоналар учун объектив сабаблар қўлда қолади, масалан, темир йўл ва аэропортлар шунингдек, қатор йирик компаниялар учун. Авиация раҳбарлари "ишлаб чиқариш" ёки "шартномали" режаларни ишлаб чиқишлари керак, бу режада молиявий ва тезкор режалар қўйиши лозим, шунингдек, тарифни қайта қўриб чиқиш механизми тақриф этилади. Бу компанияларга доимий давлат органлари назоратида мустақил ҳаракат қилиш имконини беради.

8. Транспорт соҳасидаги илмий тадқиқотларни моддий ва маънавий қўллаш керак.

9. Транспорт соҳасидаги Илмий- изланишларда қўйидаги масалаларни амалга ошириш керак: Худудий транспорт тизими моделларини шакллантириш; Транспорт объектларинининг логистик тизими учун ягона ахборот қўдудини яратиш; Транспорт тармоқлари фаолиятини такомиллаштиришда ахборот технологияларидан самарали фойдаланиш; Ташиш жараёнида шаклландирган сифат омилларини аниқлаш;

10. Логистика тушунчаси қўпгина ишбилармон ва менежерлар учун янгилик. Ўзбекистонда малакали мутахассислар талаб даражасида етишмайди, логистика соҳасида менежерлар, ишбилармонлар қам, бу эса логистиканинг моҳиятини тушунишни қийинлаштиради.

11. Миллий қўнунчилик халқаро қўнунчиликда, халқаро савдо соҳасида, ҳаракат, халқаро ташиш, миллий ташиш ва ички ташиш

шунингдек, аралаш ташиш масалаларида хали етарлича ўзаро мослаштирилмаган. Товарлар харакатини тўсиб туришга олиб келадиган омиллар, окибатида логистик занжирнинг узок муддатда узилишига олиб келади ва у маълум вақтгача чўзилиши мумкин. Шу сабабли корхона рахбарлари ва ходимлари ўз мақсадларини амалга оширишларида логистикани тадбир этишда ишончсизликка олиб келиши мумкин.

Ҳозирги кунда умуммеърий хужжатлар, конвенциялар йўқ ёки етишмайди. Шулардан келиб чикиб конун чиқарувчи органлар халқаро ҳуқуққа асосланган конунларни меърий далолатномаларни ишлаб чиқишлари лозим. Бу хужжатлар бизнесни ривожлантиришга ёрдам бериши, каттик чегараланган доирага солмаслиги ва тусиқлардан холи бўлишини таъминлаши керак.

12. Ўзбекистон Республикасида транспорт тармоқларида юк ташишни такомиллаштирувчи конун хужжатлари етишмайди ёки баъзилари умуман эскириб кетган. Валюта тизими, солиқ тизими божхона тизимлари такомиллашиб турган бир пайтда юк ташиш тизими учун уни такомиллаштирувчи конун хужжатларни ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқдир.

13. Самарали ва бозор талабларига мулжалланган транспорт хизматларининг янги тизимини яратишни таъминловчи ва юк ташишнинг самарадорлигини оширувчи асосий шарт-шароитларга қуйидагиларни киритиш мумкин:

- Мултимодал транспорт учун махсус мустақил ташкилот мувофиқлаштирилган логистик юк ташиш операторини ташкил қилиш;

- Лойихалаш ва терминалларни барпо қилиш, махсус транспорт жихозлари ҳамда юкларни етказишнинг янгича қайта юкловсиз технологиясини ҳам камраб олган транспорт инфратузилмасини ривожлантириш;

- Мултимодал юк ташиш бозорида бошқарув ва маркетинг ахборот тизимларини лойихалаштириш ва яратиш;

- Мултимодал транспортда жадвал буйича юк ташишни шакллантириш ва амалиётга жорий килиш;

- Мултимодал транспорт, шу жумладан хавфсизлик стандартлари, ишончлилиқ ва транспорт хизматлари сифати, мувофиклашган қайта юклашларнинг икки ёклама шартномаларини шакллантириш замирида, ҳуқуқий ҳужжатларни расмийлаштириш учун қонунчилиқни шакллантириш.

Битирув малакавий ишидан олинган илмий ҳулосалар, тавсиялар Ўзбекистон Республикасида транспорт тармоқлари ва коммуникация соҳасида фаолият кўрсатаётган корхоналар томонидан эътиборга олинса, уларнинг ўз вазифаларини самарали бажаришига хизмат қилади

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

○ Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар:

- 1.1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Т.: «Адолат», 2012 й.
- 1.2. Ўзбекистон Республикасининг “Давлат харидлари тўғрисида” Қонуни, Қонунчилик палатаси томонидан 2018-йил 25-январда қабул қилинган Сенат томонидан 2018-йил 29-мартда маъқулланган.
- 1.3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 29 ноябрдаги “Ўзбекистон Республикаси Инновацион ривожланиш вазирлигини ташкил этиш тўғрисида”ги Фармони.
- 1.4. Ўзбекистон Президенти 2017 йилнинг 7 феврал кунги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли Фармони. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 6-сон.
- 1.5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018-йил 7-майдаги “Иқтисодиёт тармоқлари ва соҳаларига инновацияларни жорий этиш механизмларини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисидаги” Қарори. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2018 й., 4-сон.
- 1.6. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг 2018-йил 5-майдаги “Фаол тадбиркорлик ва инновацион фаолиятни ривожлантириш учун шарт-шароитларни яратиш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Қарори. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2018-йил 5-май.
- 1.7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018-йил 11-апрелдаги “Республикамизда давлат хизматларини кўрсатиш тизимини жадал ривожлантириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Қарори. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2018-йил 11-апрел.

2. Ўзбекистон Республикаси Президенти асарлари ва маърузалари:

2.1. Каримов И.А. “Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари”.Т.:Иқтисодиёт, 2009. – 120 б.

2.2. Каримов И.А. Ватанимизнинг босқичма-босқич ва барқарор ривожланишини таъминлаш - бизнинг олий мақсадимиз. 17- Жилд. – Т.: Ўзбекистон, НМИУ 2009. – 280 бет.

2.3. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг мамлакатимизни 2016 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг асосий яқунлари ва 2017 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг кенгайтирилган мажлисидаги маърузаси.2017 йил 14 январ.

2.4. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик - ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қоидаси бўлиши керак Т – Ўзбекистон 2017 НМИУ, 2017 .- 103 б.

2.5. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. Т – Ўзбекистон 2016 НМИУ, 2 0 1 6 .

2.6. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажагимизни мард ва олижаноб ҳалқимиз билан бирга қурамиз. Т – Ўзбекистон 2017 НМИУ, 2017 .- 488 б.

2.7. Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт таррақиёти ва ҳалқ фаровонлигининг гарови Т – Ўзбекистон 2017 НМИУ, 2017 й.- 48 б.

2.8. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз.Т – Ўзбекистон 2017 НМИУ, 2017.

3. Дарслик ва ўқув адабиётлари:

3.1. Абдусатторова Х.М. Инновацион стратегия. Ўқув қўлланма.Т.:2015

3.2. Базарова Ф.Т. Маркетинг. Ўқув қўлланма. –Т.: Иқтисод-Молия, 2015-йил.

3.3. Международные транспортные организации. Под общей редакцией

- В.В.Серебрякова. Москва,«Транспорт», 2014г. Новое издание.
- 3.4. Бекмуродов А.Ш., Сатторов С, Тураев Ж., Солиев К., Рузиев С. Ўзбекистон иқтисодиётиги либераллаштириш йилларида, кичик бизнес ва тадбиркорликни ривожланиши давр талаби. - Т.: ТДИУ, 2015
- 3.5. Свихунов В.Г. Таможенно-тарифное регулирование внешне экономической деятельности. Учеб. Пособие - М.: Экономист, 2014
- 3.6. 20.Балдин А.В. Факторный и кластерный анализ основных показателей производственной деятельности предприятий транспортного комплекса. //Российское предпринимательство.-2006.-№°
- 3.7. Рашидов.К.К. Халқаро куламада йўловчи ва юк ташишинг хукукий асослари.”Адабиёт “Тошкент .2014. 128 бет.
- 3.8. 23.Саматов Ф.А., Қориева Ё.К. Логистика. Услугий кулланма. Т., 2005 йил.
- 3.9. 24.Махмудов Н.М, Маджидов Ш.А. Инвестицияларни ташкил этиш ва молиялаштириш. Уқув кулланма. - Т.: ТДИУ, 2010.
- 3.10. 25.Холияров Н. А. Совершенствование организации работы автомобильного транспорта при перевозке международных грузов.2004.
- 3.12. Маматов А.А., Хотамов А.Ф. Ишлаб чиқариш менежменти. Ўқув қўлланма. –Т.: Иқтисод-Молия. 2018.-292б.
- 3.11. Медынский В.Г. Инновационный менеджмент. – М.: ИНФРА-М, 2002. – С. 28.
- 3.12. Набиев э., Қутбитдинова М.И., Ғойибназаров С.Б. Менежмент. Маркетинг Ўқув қўлланма. –Т.: Камалак преде., 2017.-519б.
- 3.13. Пардаев М.,Мирзаев Қ., Пардаев О. Хизматлар соҳаси иқтисодиёти. Ўқув қўлланма. –Т.: Иқтисод-Молия, 2014. 384 б.
- 3.14.С.Солиева. Инновацион менежмент. Ўқув қўлланма. “Иқтисод-молия” нашриёти.Т.: 2016 й, 197 бет.
- 3.15. Раҳматуллаева Н., А.Камолов Ижтимоий менежмент: Ўқув қўлланма –Т.: Иқтисод-Молия, 2017-йил 288 бет.

3.16. Рахимова Д.Н. ва бошқ. Замонавий менежмент: назария ва амалиёт. Ўқув қўлланма – Т.:Ғ.Ғулом 2014 й, 217 б.

3.17. Қосимова Д. Менежмент назарияси: Ўқув қўлланма– Т.: “Тафаккур-бўстони”, 2017 й, 343 б.

3.18. Хамдамова Г., О. Астанакулов, А. Матчанов Инновацион менежмент: Ўқув қўлланма/ Т.: Иқтисод-Молия, 2018-йил.

4. Даврий нашрлар (газета ва журналлар):

4.1. Ўзбекистон Республикаси президенти Ш.Мирзиёев томонидан ишлаб чиқилган 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича ҳаракатлар стратегияси. 2017 йил 7 феврал. Ўзбекистон Иқтисодий ахборотномаси. /№ 3/2014 й.

4.2. Жоҳан Фришаммара, Андерс Ричтнёрб, Анна Браттстрёмс, Матс Магнуссонд, Женни Бжёрк. Оппортунитиес анд чалленгес ин тхе неw инноватион ландсшапе: Имплисатионс фор инноватион аудитинг анд инноватион манагемент. Эуропеан Манагемент Жоурнал, 30 Май 2018.

4.3. Бозорова Ф. Корхонани стратегик бошқариш ва ривожлантириш имкониятлари. –Т.: Молия журнали. 2018 йил 2-сон. 73-77 бетлар.

4.4. Экономика Узбекистана. информационно-аналитический бюллетень за 2016 год. Т. 2017.

5. Интернет сайтлари:

5.1. [http://www. Stat.uz.](http://www.Stat.uz) (Давлат Статистика Қўмитаси)

5.2. [http://www.lex.uz.](http://www.lex.uz)(Ўзбекистон Қонунчилиги)

5.3. [http://www. Zienet.uz.](http://www.Zienet.uz)_(Таълим портали)

5.4. www.scopus.com

5.5. www.sciencedirect.com (Халқаро маълумотлар баъзаси)